

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА: «ПРАВО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ»

ПЛАН:

1. Порядок і стадії укладання міжнародних договорів.
2. Дія міжнародних договорів та їх застосування.
3. Припинення і призупинення дії міжнародних договорів.
4. Тлумачення міжнародних договорів.

1. ПОРЯДОК І СТАДІЇ УКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Укладення міжнародних договорів державами являє собою здійснення державного суверенітету і належить до числа основних прав держав.

Висновок конкретного договору може бути й обов'язком держав, коли це випливає з інших договорів, може бути і вступом в переговори з конкретного питання. Так, наприклад, за Договором між СРСР про обмеження систем протиракетної оборони «сторони зобов'язуються продовжити активні переговори про обмеження стратегічних наступальних озброєнь» (ст. XI).

Укладення міжнародного договору - це складний процес, який складається з ряду послідовних стадій.

Юридична сутність цього процесу в більшості випадків полягає в практичному становленні договірної норми міжнародного права, формуванні угоди між державами.

Віденська конвенція 1969 року, хоча і не дає повного «значення терміна» укладання »міжнародного договору, але включає в це поняття цілий ряд конкретних стадій і юридичних дій, а саме:

- впорядкування і прийняття тексту договору,
- встановлення автентичності тексту,
- підписання договору,
- ратифікація та інші способи вираження згоди на обов'язковість договору, такі, як: затвердження, прийняття, приєднання, обмін документами, які

становлять договір. До стадій укладання належать також обмін або депонування ратифікаційних грамот. Деякі юристи до укладання відносять і вступ договору в силу, тому що Віденська конвенція говорить про «укладання та набуття чинності договорів».

У доктрині міжнародного права немає єдиної думки про стадії укладання договорів. Так, наприклад, **І.І. ЛУКАШУК** вважає, що *Віденські конвенції про право договорів визначили три стадії укладання договорів (статті 9-11):*

✓ **перша стадія** - прийняття тексту. *Текст приймається за згодою всіх суб'єктів, які беруть участь в його приведенні і впорядкування, а для багатостороннього договору - більшості в дві третини учасників конференції. Прийняття тексту не накладає на учасників юридичних зобов'язань;*

✓ **друга стадія** - встановлення автентичності тексту, *що здійснюється шляхом підписання або парафування тексту договору або заключного акта конференції, яка містить цей текст;*

✓ **третья стадія** - згода на обов'язковість договору, що може бути виражена підписанням, ратифікацією, прийняттям, затвердженням або приєднанням залежно від порядку, передбаченого в самому договорі.

*Інші вчені, в їх числі **В.П. ПАНОВ**, практично дроблять ці стадії на більшу кількість, виділяючи вже одинадцять стадій:*

- Призначення уповноважених для ведення переговорів;
- Пред'явлення і перевірка повноважень;
- Узгодження тексту договору;
- Обговорення і прийняття тексту договору;
- Аутентифікація (парафування) договору;
- Підписання договору;
- Заява застережень;
- Ратифікація договору;
- Обмін і депонування ратифікаційних грамот;
- Промульгація (опублікування) договору;

- Реєстрація договору в ООН.

*В свою чергу, **А.Н. ТАЛАЛАЄВ** вважає, що не обов'язково, щоб укладення кожного договору проходило всі названі стадії. Це залежить від форми договору і від домовленості сторін. Але *будь-який міжнародний договір проходить стадії вироблення тексту, його прийняття і стадію, в якій у тій чи іншій формі виражається згода держави на обов'язковість для неї договору.**

*Кожна держава укладає міжнародні договори на основі свого національного законодавства. Для України - це Конституція України, Закон України «Про міжнародні договори» від 22 грудня 1993 року та ін. Пункт 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародні договори дає чітке визначення» укладення міжнародного договору України », включаючи в нього **три основні стадії:***

- 1) ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору;*
- 2) прийняття тексту міжнародного договору або встановлення його автентичності;*
- 3) вираз згоди на обов'язковість міжнародного договору для України.*

Далі ми розглянемо основні стадії укладання міжнародних договорів.

1 СТАДІЯ

Ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору.

Цю стадію умовно поділяють на дві складові:

- визначення повноважень та уповноважених осіб;
 - ведення переговорів з метою підготовки тексту договору.

Будь міжнародний договір укладають представники держав чи міжнародних організацій. Для цього їм видаються спеціальні документи - повноваження. У відповідності зі ст. 7 Віденської конвенції 1969 р до осіб, які можуть представляти державу без необхідності пред'являти повноваження,

належать:

- а) глави держав, глави урядів і міністри закордонних справ - з метою вчинення всіх дій, які стосуються укладення договору; глави дипломатичних представництв - з метою прийняття тексту договору між державою, яка акредитує, і державою, при якому вони акредитовані;
- б) представники, уповноважені державами представляти їх на міжнародній конференції, в міжнародній організації або в одному з її органів - з метою прийняття тексту договору на такій конференції, в такій організації або в такому органі.

Повноваження видають компетентні органи держави згідно з національним законодавством кожної країни.

В Україні вирішення питання про наділення відповідними повноваженнями оформляється спеціальним актом - указом чи розпорядженням Президента, постановою чи розпорядженням Кабінету Міністрів.

Порядок підписання, виконання та денонсації всіх міжнародних договорів в Україні з метою відповідного забезпечення її національних інтересів і здійснення завдань і принципів зовнішньої політики **регулюється єдиною, зазначеним вище, Законом України «Про міжнародні договори України».** У Цьому законі досить чітко визначено процес імплементації норм міжнародного права, зокрема норм, які містяться в Віденських конвенціях 1969 і 1986 рр.

Сферою застосування цього закону є всі міжнародні договори нашої країни, а саме:

- міждержавні,
- міжурядові
- міжвідомчі, складені на основі норм міжнародного права. При цьому немає значення, в якій формі складені договори і як вони називаються (договір, угода, конвенція, пакт, протокол, обмін листами або нотами і т.п.), **стаття 2 закону визначає, що від імені України можуть підписуватися такі види**

міжнародних (міждержавних) договорів:

- ✓ політичні, територіальні, мирні;
- ✓ які стосуються прав і свобод людини;
- ✓ про громадянство;
- ✓ про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;
- ✓ про військову допомогу і ті, що стосуються напряму контингенту Збройних Сил України до інших країн або допуску збройних сил іноземних держав на територію України;
- ✓ про використання території та природних ресурсів України;
- ✓ яким за угодою сторін надається міжнародний характер.

Від імені уряду підписуються міжнародні (міжурядові) договори по

- економічним,
- торговим,
- науково-технічних та інших питань, що належать до його компетенції.

Від імені міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади України підписуються міжнародні (міжвідомчі) договори з питань, які належать до їх компетенції.

Стаття 5 закону регулює питання повноважень на підписання міжнародного договору України.

Згідно п. 2 цієї статті **Президент, Прем'єр-міністр і міністр закордонних справ України мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень.** Вони діють ex officio і, природно, не вимагають ніяких додаткових повноважень.

Повноваження на ведення переговорів і підписання міжнародних договорів у міру потреби надаються згідно п. 4 ст. 5 особи:

а) щодо договорів, які підписуються від імені України, - Президентом України;

б) щодо договорів, які підписуються від імені Уряду України, Урядом України або за його дорученням, - Міністерством закордонних справ

України;

в) щодо договорів міжвідомчого характеру - відповідним міністерством або іншим центральним органом державної виконавчої влади разом з Міністерством закордонних справ України.

В свою чергу делегація або представник України, наділені відповідними повноваженнями в порядку, зазначеному вище, зобов'язуються вести переговори або здійснювати інші дії, які впливають з повноважень і рекомендацій. *Про виконання даних їм рекомендацій, як того вимагає ст. 6 закону, делегація або представник подають Президенту або Уряду України відповідний звіт.*

Ведення переговорів з метою підготовки тексту договору здійснюється державами або їх уповноваженими представниками безпосередньо або з використанням дипломатичних прийомів.

Для інших суб'єктів міжнародного права використовуються і дві інші форми підготовки тексту договору:

- міжнародні конференції;
- міжнародні організації.

Фактично складання узгодженого тексту договору є невід'ємною стадією процесу укладання державами міжнародного договору. Держави через своїх уповноважених ставлять до відома один одного про свої позиції для їх подальшого узгодження.

Такі позиції всебічно вивчаються сторонами, змінюються і уточнюються. Сторони йдуть при цьому на взаємні поступки і компроміси доти, поки проект договору не стане прийнятним для всіх його учасників.

Міжнародне право встановлює принципи, які повинні бути дотримані під час переговорів з підготовки тексту міжнародного договору.

До таких принципів, на думку А. М Талалаєва, належать:

- принцип рівноправності сторін;
- неприпустимість дискримінації в запрошенні заінтересованих учасників;

- неприпустимість диктату;
- неприпустимість втручання у внутрішні справи та ін.

Міжнародна практика говорить, про те, що будь-яка держава має право відмовитися від переговорів при недотриманні навіть одного з цих принципів.

Разом з тим сучасний рівень міжнародних відносин дає підстави говорити про розвиток як принципів ведення переговорів, так і, в більш широкому розумінні, принципів розвитку всебічних відносин між країнами.

Міжнародні конференції та міжнародні організації як дві інші форми підготовки тексту договорів використовуються державами і міжнародними організаціями для складання текстів багатосторонніх договорів. Проекти таких договорів нерідко готуються органами ООН (юридичними підкомітетами комітетів ООН, Комісією з прав людини, Комісією міжнародного права тощо).

2 СТАДІЯ

Прийняття тексту міжнародного договору або встановлення його автентичності. Прийняття тексту міжнародного договору виражається в особливій процедурі голосування за свою згоду з формулюваннями тексту договору. Така процедура голосування прямо залежить від регламенту переговорів і кількості їх учасників.

Міжнародна практика свідчить, що двосторонні договори та договори з невеликою кількістю учасників приймаються, як правило, одногolosно. Таке правило застосовувалося аж до прийняття Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969

У зв'язку з появою великої кількості держав, які активно беруть участь у міжнародних конференціях ***п. 2 ст. 9 Віденської конвенції зобов'язує приймати текст договору на міжнародній конференції шляхом голосування за нього двох третин держав, які присутні і беруть і участь в голосуванні, якщо тією ж більшістю голосів вони не вирішили застосувати інше правило.***

На конференціях, прийняття тексту договору проходить відповідно

кілька стадій:

- ✓ в певному комітеті (підкомітеті);
- ✓ на пленарному засіданні конференції.

Прийняття тексту договору, який складається у міжнародній організації, відбувається згідно зі спеціально розробленими правилами або статутом цієї організації (МОП, ЮНЕСКО, ВООЗ та ін.).

Після того як текст договору в результаті переговорів узгоджений і прийнятий, стає необхідно якимось чином зафіксувати, що даний текст є остаточним і не підлягає змінам з боку уповноважених.

*Процедура, за допомогою якої прийнятий текст договору і оголошується остаточним, називається **встановленням автентичності тексту**.* Це особлива стадія в укладанні міжнародного договору, так як будь-який уряд, перш ніж узяти на себе зобов'язання за договором, має точно знати, яке ж його остаточне текстуальний зміст.

Процедура встановлення автентичності тексту визначається або в самому тексті, або шляхом угоди між державами, які домовляються (стаття 10 Віденської конвенції 1969 року).

На сьогоднішній день застосовуються такі форми встановлення автентичності тексту міжнародних договорів:

- Парафування;
- Включення тексту договору в заключний акт міжнародної конференції, на якій він був прийнятий;
- Включення тексту договору в резолюцію міжнародної організації;
- Інша узгоджена процедура.

Парафування - це встановлення автентичності тексту договору ініціалами уповноважених держав, які домовляються в свідцтво того, що даний узгоджений текст договору є остаточним.

Парафування може належати як до окремих статей договору, так і до всього договору в цілому. Оскільки парафування, по суті, не є підписанням (деякі вчені називають його попереднім підписанням), тому що не виражає

згоди держави на обов'язковість для неї міжнародного договору, то спеціальних повноважень на парафування не потрібно.

3 СТАДІЯ

Висловлення згоди на обов'язковість міжнародного договору.

Як було зазначено вище, представники держав в ході переговорів займаються тільки складанням тексту договору, прийняттям його і встановленням автентичності. Тому ніякі дії, які відбуваються на цих стадіях, не можуть розглядатися як вираження згоди держави на обов'язковість для нього розроблюваного договору.

Така обов'язковість може наступати тільки в результаті здійснення однієї з кількох форм вираження згоди держави на обов'язковість для неї цього договору. Способам (формам) вираження згоди суб'єкта міжнародного права на обов'язковість для неї договору присвячена досить велика група статей Віденських конвенцій 1969 і 1986 рр. (статті 11-18).

Згода держави на обов'язковість для неї договору, як зазначено в ст.

11, може бути виражене:

- підписанням договору;
- обміном документами, які утворюють договір;
- ратифікацією договору;
- прийняттям договору;
- затвердженням договору;
- приєднанням до договору;
- будь-яким іншим способом, про який домовились.

Підписання договору є одночасно формою прийняття тексту договору на стадії його підготовки і однією з форм згоди держави на його обов'язковість.

Обмін документами, які утворюють договір, є спрощену процедуру його укладення. При цьому посадові особи (або уповноважені) надсилають один одному листи (ноти), в яких викладаються попередньо узгоджені положення по суті питання.

Така процедура означає згоду на обов'язковість цих положень для держави, яка надсилає ноту.

Ратифікація - це затвердження договору одним з вищестоящих органів влади держави відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством. Наприклад, міжнародні договори України ратифікує Верховна Рада України шляхом прийняття спеціального закону про ратифікацію, який підписує Голова Верховної Ради України. Ця норма закріплена в ст. 7 Закону України «Про міжнародні договори України». **Там же міститься перелік міжнародних договорів України, які підлягають ратифікації: політичні договори; договори, які стосуються прав і свобод людини; про громадянство та ряді інших.**

Ратифікація втілюється у двох різних актах:

а) міжнародному - тобто в ратифікаційній грамоті (документі, який підтверджує ратифікацію міжнародного договору правомочним органом держави).

Зазвичай її підписує глава держави (уряду) і скріплює підписом міністр закордонних справ. Вона може здаватися на збереження (депонуватися) депозитарію багатостороннього договору. При укладенні двостороннього договору може відбуватися обмін ратифікаційними грамотами між його учасниками;

б) внутрішньодержавному нормативному акті (законі, указі і т.д.). Такі акти відповідають і двом функціям ратифікації - міжнародної та внутрішньодержавної.

Ратифікація не є обов'язковою стадією укладання міжнародного договору. На це вказується в ст. 14 Віденської конвенції 1969р.

Ратифікація міжнародного договору має і важливі юридичні наслідки, як міжнародно-правові, так і внутрішньодержавні. У міжнародно-правовому плані ратифікація:

- *закріплює найбільш авторитетно згода держави на обов'язковість для нього ратифікованого ним міжнародного договору;*

- покладає на державу, яка ратифікувала договір, обов'язок утримуватися від дій, які позбавили б договір його об'єкта і мети;
- вводить договір в силу, якщо це відповідає умовам договору;
- при вступі договору в сили держава з моменту його ратифікації стає його повноправним учасником.

Що стосується внутрішньодержавного дії ратифікації, то її юридичні наслідки визначаються внутрішнім правом держави.

Прийняття договору - це особлива форма, за допомогою якої держава виражає в міжнародному плані свою згоду на обов'язковість для неї договору (прийняття міжнародного Договору слід відрізнити від прийняття тексту договору при його розгляді).

Форми прийняття договору вказуються, як правило, в самих міжнародних документах. Наприклад, в ст. 79 Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я сказані: «Держави можуть приєднатися до цього Статуту шляхом:

- 1) **підписання без пересторог щодо його затвердження;**
- 2) **підписання з умовою його затвердження з наступним прийняттям або**
- 3) **прийняття.**

Прийняття здійснюється шляхом вручення формального документа Генеральному Секретарю ООН ».

Затвердження договору (іноді вживається термін «конфірмація договору») означає остаточне схвалення міжнародного договору урядом або іншим компетентним органом, якщо укладання договору в його компетенції.

Приєднання до договору здійснюється в разі, якщо держава з самого початку не приймало участі в договорі, але має намір приєднатися до нього на умовах, передбачених у договорі. Договору, як вже зазначалося, які приєднання до них інших держав, **називаються відкритими.**

2. ДІЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Вступ міжнародного договору в силу залежить від кількох обставин.

Міжнародний договір, який не підлягає ратифікації, набирає чинності відразу ж після його підписання.

При укладенні двосторонніх договорів, які підлягають ратифікації, - результатом такої дії є підготовка ратифікаційної грамоти, яку підписує глава парламенту і скріплює підписом міністр закордонних справ - договір вступає в силу після обміну контрагентами ратифікаційними грамотами. При ратифікації багатостороннього міжнародного договору ратифікаційні грамоти здаються на зберігання депозитарію.

Депозитарієм називається хранитель ратифікаційних грамот держав-учасників багатостороннього договору. Ним може бути:

- ✓ держава, на території якого відбувалися переговори; або підписання договору,
- ✓ одна з держав-учасників договору.

Депозитарієм може бути:

- одна або декілька держав,
- міжнародна організація
- головна виконавча посадова особа виконавчої організації.

Депозитарій договору може бути зазначений у самому договорі.

Приєднання до міжнародного договору є однією з форм вираження згоди держави на обов'язковість для неї міжнародного договору.

Існує кілька тлумачень такого приєднання:

- деякі вчені думають, що приєднання до міжнародного договору є приєднанням держави до певної частини міжнародного договору;
- інші вважають, що приєднання можливо лише до договору, який вже набрав сили, тобто держава, яка приєднується, відсутнє серед первинних учасників, які підписали договір;
- новітня договірна практика свідчить, що право на приєднання існує незалежно від вступу договору в силу.

Вступ (привступ) в міжнародний договір є однією з форм приєднання і на практиці є прийняттям усього договору. В договорі звичайно вказується порядок приєднання і держави, які можуть приєднатися.

Будь-який з учасників договору має право на застереження.

Застереження - це одностороння заява держави, зроблена при підписанні, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до нього, за допомогою якої вона хоче виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їх застосуванні до цієї держави.

Юридичні наслідки застереження полягають у тому, що воно змінює положення договору у відносинах між державами та іншими учасниками договору, які його виробили. Застереження одного учасника договору не змінює положень договору для інших учасників у відносинах між ними. Заперечення проти застереження якогось учасника договору, висунуте іншим його учасником, перешкоджає вступу договору в силу між цими державами, якщо про це заявить держава, яка заперечує.

Застереження зустрічаються тільки в багатосторонньому договорі. Право на застереження є суверенним правом кожної держави.

Слід мати на увазі, що якщо договір не передбачає іншого, застереження може бути знято державою, що її зробило, в будь-який час.

Міжнародний договір підлягає реєстрації та опублікуванню. Для цього, згідно зі статтею 102 Статуту ООН, він направляється в Секретаріат ООН, який здійснює міжнародну реєстрацію договорів. Договори, не зареєстровані в ООН, не втрачають юридичної сили, але держава не має право посилатися на них в органах Системи ООН. Секретаріат ООН організує публікацію зареєстрованих договорів.

Неопубліковані міжнародні договори не визнаються органами міжнародного правосуддя, насамперед Міжнародним Судом ООН, і посилаючись на них сторони в суперечці не мають права.

Дотримання міжнародних договорів базується на найдавнішому принципі «Pacta sunt servanda» - договори мають бути дотримані.

Цей принцип в результаті свого багатовікового застосування, був сприйнятий на рівні міждержавних відносин і став одним з основних принципів сучасного міжнародного права. У статті 26 Віденської конвенції 1969 закріплено, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними сумлінно виконуватися».

Застосування міжнародних договорів містить у собі такі поняття:

- а) зворотню силу міжнародних договорів;**
- б) територіальну сферу його дії;**
- в) конкуренцію міжнародних договорів та інші питання.**

Конвенції 1969 року встановила, що положення знову укладеного договору не мають зворотної сили і обов'язкові для кожного учасника щодо всієї його території, якщо не обумовлено інше.

До закінчення терміну дії договір може бути продовжений (продлонгований).

Продовження (продлонгація) міжнародного договору являє собою механізм продовження терміну дії міжнародного договору, який заснований на домовленості його учасників або закладається в сам текст міжнародного договору.

Продовження терміну дії договору відбувається автоматично (на 5-10 років при наявності вказівки про це в самому договорі) - автоматична продлонгація; або за допомогою підписання додаткового протоколу до міжнародного договору (за відсутності заперечень учасників договору).

3. ПРИПИНЕННЯ І ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Віденські конвенції передбачають підстави припинення дії міжнародного

договору:

1. **До прямих підстав** належать ті обставини, коли є згода всіх учасників або вимога однієї зі сторін; в цьому випадку дія договору припиняється в цілому з зазначенням причин (наприклад, Варшавський договір 1949 року);
2. **До непрямих** належать ті обставини, коли зацікавлена сторона здійснює своє право вважати договір таким, що втратив чинність.

Спільними підставами припинення дії договору є:

- ◆ згода сторін для заміни міжнародного договору на новий договір;
- ◆ закінчення строку дії міжнародного договору;
- ◆ припинення дії міжнародного договору у зв'язку з досягненням цілей, поставлених в договорі;
- ◆ денонсація міжнародного договору;
- ◆ припинення існування одного із суб'єктів міжнародного договору;
- ◆ неможливість виконання договору;
- ◆ пересторога про обставини, які змінилися, - так звані регулятивні умови (наприклад, міжнародний договір був розрахований на мирний час, але почалася війна);
- ◆ невиконання договору однією зі сторін.

До умов недійсності договору відносять:

- ✓ абсолютну недійсність (незначність) договору і
- ✓ відносну недійсність (оскаржувані) договору.

Абсолютна недійсність договору не залежить від волі держав-учасників, від того, оголосили вони його недійсним чи ні. Такий договір з самого початку його ув'язнення (*ad initio*) є недійсним.

Віденська конвенція 1969 перераховує **такі підстави, які дозволяють вважати договір недійсним:**

- 1) якщо укладання договору стало результатом погрози силою або її

застосування в порушення принципів міжнародного права;

2) якщо в момент укладення договір суперечить основним принципам міжнародного права.

У Віденській конвенції також указуються такі підстави, на які може посилатися сторона, яка оспорує дійсність договору:

1) якщо держава уклала договір під впливом обманних дій іншої держави, яка брала участь у переговорах (стаття 49);

2) якщо згода держави на обов'язковість для неї договору була виражена в результаті прямого або непрямого підкupu її представника іншою державою, яка брала участь в переговорах (стаття 50);

3) якщо згода держави на обов'язковість для неї договору була виражена в результаті примусу її представника діями або погрозами, спрямованими проти нього (стаття 51);

4) якщо при підписанні договору була допущена помилка, яка стосується факту або ситуації, яка, за припущенням держави, яке заявило, існували при укладенні договору і являли собою істотну підставу для його згоди на обов'язковість для неї договору (стаття 48);

5) якщо було допущене порушення положення внутрішнього права, яке стосується компетенції укладати договори, за умови, що порушення було явним, об'єктивним очевидним для будь-якої держави (стаття 46);

Перегляд (ревізія) договору може бути зроблена не інакше ніж за згодою всіх його учасників з метою пристосування договору до нових обставин або поліпшення договірних умов.

Ревізія може бути зроблена як в рамках колишнього терміну дії договору, так і з встановленням нового. Наприклад, у Договорі про Антарктику 1959 року була зазначено, що через 30 років сторони можуть порушити питання про перегляд договору.

Денонсація - це правомірне припинення дії міжнародного договору на умовах, передбачених у самому договорі.

Приблизне формулювання механізму денонсації, яка закріплюється в договорі, може бути приблизно таким: «Цей договір буде діяти протягом десяти років з моменту вступу в силу. Договір буде залишатися в силі на наступні п'ятирічні періоди, якщо одна із Договірних Сторін, не менше ніж за шість місяців до закінчення чергового терміну не повідомить іншу Договірну Сторону про свій намір його денонсувати ». На практиці бажання денонсувати договір виражається у вигляді заяви однієї із сторін про припинення дії міжнародного договору відповідно до умов, передбачених самим договором. Слід мати на увазі, що денонсація може бути оскаржена. **Характерними ознаками денонсації є:**

- *Строго певний порядок, закріплений у договорі;*
- *Своєчасне, встановлене договором попередження;*
- *Хронологічні рамки (термін), в межах яких одна зі сторін може заявити попередження;*
- *Вказівка на термін після зробленого попередження, коли договір припинить свою дію.*

У міжнародному праві відомо анулювання міжнародного договору.

Анулюванням називається оголошення однією зі сторін про свою відмову виконувати укладений нею договір. Як правило, такий одностороння відмова міжнародним правом не допускається, вважається ним неправомірним. Проте якщо друга сторона в договорі зумисне і систематично порушує договір, не виконує свої обов'язки за договором, він може бути анульований. У такому випадку при належній мотивації, обґрунтуванні, анулювання нічого очікувати бути протиправним.

4. ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Тлумачення договору - це встановлення справжнього змісту і змісту договору на підставі з'ясування відповідної дійсності узгодженої волі і намірів сторін у момент укладення договору, який дається або самими

сторонами, або уповноваженими ними на те органами і особами з метою найбільш повного і точного виконання умов договору.

У міжнародній практиці застосовуються два види тлумачення договорів:

- **Офіційне** (юридична обов'язкове для сторін);
- **Доктринальне** (для учасників договору не має обов'язкового значення).

Доктринальне тлумачення можуть давати авторитетні вчені, дипломати, державні діячі, висловлюючи свою особисту думку з якого-небудь питання.

Офіційне тлумачення підрозділяється на:

- 1) **автентичне** - яке надається учасникам договору і обов'язкове для них у якості результату взаємної згоди сторін;
- 2) **судове (казуальне)** - яке надається на прохання сторін судовими або арбітражними органами. Воно обов'язково тільки для учасників договору і тільки в даному спорі, на розгляд що сторони дали згоду.

Відомі й інші способи тлумачення договорів:

- ✓ граматичне,
- ✓ логічне,
- ✓ систематичне
- ✓ історичне.

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА: «ТЕРИТОРІЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ»

ПЛАН:

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ТЕРИТОРІЙ.
2. ДЕРЖАВНА ТЕРИТОРІЯ.
3. ДЕРЖАВНІ КОРДОНИ.
4. МІЖНАРОДНІ РІКИ.

1. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ТЕРИТОРІЙ

Слід зазначити, що в міжнародному праві вже чітко склалися загальноновизнані поняття, що стосуються територій.

Територія в міжнародному праві в широкому розумінні - це простори земної кулі з його сухопутною і водною поверхнею, надрами і повітряним простором, а також космічний простір і небесні тіла, які знаходяться в ньому (Дмитрієв А.І., Муравйов В.І.).

Таким чином, **термін «територія»** використовується в міжнародному праві для позначення земного, а також позаземного простору, відокремленого від інших просторів певними межами, і такого, який має певний юридичний статус (наприклад, статус державної території) і відповідний йому правовий режим.

Поняття «правовий статус» і «правовий режим» використовуються в якості критерію для юридичної класифікації територій. Хоча багато юристів-міжнародників ототожнюють ці поняття, вважається, що вони все ж мають різне тлумачення.

Під правовим статусом території слід розуміти її базисну правову характеристику, визначення її основної приналежності відповідно до міжнародно-правової класифікацією територій (наприклад, державна територія, міжнародна територія та ін.).

Правовий режим виступає у вигляді визнаних у міжнародному праві й у законодавстві держав специфічних рис і характеристик певної території, які в сукупності визначають і обумовлюють певний, відмінний від інших, порядок її використання.

Підтвердженням висновків Баймуратова М.О. є те, що території, які мають однакову юридичну природу й утворюють єдину просторову категорію, можуть відрізнятися специфічними особливостями свого правового режиму.

Виходячи з цього правовий режим можна розділити на три види:

- Державна територія;
- Міжнародна територія;

➤ Територія зі змішаним правовим режимом.

Державна територія - це територія, яка правомірно знаходиться під суверенітетом конкретної держави, над якою ним здійснюється територіальне верховенство.

Міжнародна територія - це територія, на яку не поширюється суверенітет якоїсь держави. Таких територій небагато:

- відкрите море;
- міжнародний район морського дна - морське дно і його надра за межами континентального шельфу прибережних держав (за межами національної юрисдикції);
- повітряний простір кордонами державних територій;
- Антарктика;
- космічний простір,
- Місяць та інші небесні тіла. На цій території, яка знаходиться в загальному користуванні держав, діють загальновизнані принципи і норми міжнародного права.

ТЕРИТОРІЯ ЗІ ЗМІШАНИМ РЕЖИМОМ - ЦЕ ТЕРИТОРІЯ,
НА ЯКІЙ ДІЮТЬ ОДНОЧАСНО ЯК НОРМИ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА, І НОРМИ НАЦІОНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ПРИБЕРЕЖНИХ ДЕРЖАВ.

**ТЕРИТОРІЇ ЗІ ЗМІШАНИМ РЕЖИМОМ УМОВНО МОЖНА
РОЗДІЛИТИ НА ДВІ ГРУПИ:**

1) ті, що прилягають, виняткові економічні зони і континентальний шельф прибережних держав, які не входять до складу державної території прибережних держав;

2) міжнародні ріки, міжнародні протоки, які перекриваються територіальними водами прибережних держав, і міжнародні канали, які входять до складу територій прибережних держав.

Деякі вчені (Баймуратов М.О.) також **розрізняють території з особливим міжнародним режимом** - **це демілітаризовані і нейтралізовані зони і зони**

миру (у разі їх встановлення).

Виділення таких територій носить суто функціональний характер з метою визначення ступеня їх мілітаризації. *До складу цих територій можуть входити державні території або державні, міжнародні території і території зі змішаним режимом одночасно;* наприклад, архіпелаг Шпіцберген, Аландські острови, Панамський і Суецький канали, Місяць та інші небесні тіла і т.д.

2. ДЕРЖАВНА ТЕРИТОРІЯ.

У міжнародній доктрині існує безліч визначень державної території. Але найбільш вдалою вважається наступна: **державною територією, відповідно до міжнародного права, є частина земної кулі, яка належить певному державі і в межах якого воно здійснює своє територіальне верховенство** (Баймуратов М.О.).

Територіальне верховенство держави прямо пов'язано з державним суверенітетом і виступає в якості одного з його складових елементів. Стаття 2 Конституції України проголошує, що суверенітет України поширюється на всю її територію. У міжнародному праві, відповідно до визначення Міжнародного суду, територіальне верховенство розуміється як територіальний суверенітет.

Територіальний суверенітет можна визначити як право держави здійснювати виняткову юрисдикцію щодо всіх осіб і предметів на своїй території. Отже, правовий режим усіх суб'єктів і об'єктів, які знаходяться на території держави, визначається і регулюється виключно її законами, і держава вправі не допускати на своїй території діяльність якої іншої держави або організації.

Територіальний суверенітет це дуже складне і комплексне поняття, яке має системоутворюючі характеристики. При практичній реалізації він виявляється у вигляді територіального верховенства народу і держави.

Територіальне ж верховенство можна визначити як - **найважливіша**

властивість державного суверенітету, яке позначає вищу, повну та виключну владу держави на своїй території (Лукашук І.І.).

Оскільки держава здійснює виключну владу в межах своєї території, оскільки воно несе і відповідну відповідальність за все що на ній відбувається. Воно зобов'язане забезпечити законні інтереси і права іноземних держав та їх громадян. В іншому випадку настає його міжнародно-правова відповідальність. Суверенітет і міжнародно-правова відповідальність взаємопов'язані явища.

Державна територія складається з:

- ◆ сухопутної,
- ◆ водної
- ◆ повітряної територій та
- ◆ надр.

Сухопутної територією держави є вся суша в межах державних кордонів, острови і анклави незалежно від їхнього місця розташування.

Водна територія держави містить в собі водні простори. Які знаходяться на сухопутній території і островах (озера, річки, канали, водосховища), а також внутрішні види і територіальне море

Повітряна територія держави являє собою стовп повітря визначеної висоти і включає весь повітряний простір над його сухопутною і водною територіями.

Надра - частина земної кори, розташована нижче ґрунтового шару і дна водойм, який простягається до глибин, технічно доступних геологічному вивченню та освоєнню.

ТЕПЕР ОХАРАКТЕРИЗУЄМО ЗАЗНАЧЕНІ ВИДИ ДЕРЖАВНОЇ
ТЕРИТОРІЇ ДОКЛАДНІШЕ.

ПРИЙНЯТО ВВАЖАТИ, ЩО **СУХОПУТНА ТЕРИТОРІЯ** ВКЛЮЧАЄ ВСЮ СУШУ, НЕЗАЛЕЖНО ВІД МІСЦЯ РОЗТАШУВАННЯ ЇЇ ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН. БУДИНКИ І СПОРУДИ, ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ НА ГРУНТ АБО ПРОНИКАЮТЬ ВСЕРЕДИНУ ЙОГО, РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ ЯК

ПРИНАЛЕЖНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ, І ВСЕ, ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ НА НИХ АБО В НИХ, ВІДБУВАЄТЬСЯ В МЕЖАХ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ.

ОСТРІВНІ ТЕРИТОРІЇ АБО АНКЛАВИ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОКРЕМЕ РОЗТАШУВАННЯ ЧАСТИН СУХОПУТНОЇ ТЕРИТОРІЇ.

ОСТРІВ, ВІДПОВІДНО ДО КОНВЕНЦІЇ ООН З МОРСЬКОГО ПРАВА 1982 РОКУ - ЦЕ ПРИРОДНО УТВОРЕНИЙ ПРОСТІР СУШІ, ОТОЧЕНЕ ВОДОЮ, ЯКА ЗНАХОДИТЬСЯ ВИЩЕ РІВНЯ ВОДИ ПІД ЧАС ПРИПЛИВУ (Ч.1 СТАТТІ 121).

АНКЛАВ - ЧАСТИНА ТЕРИТОРІЇ ОДНІЄЇ ДЕРЖАВИ, ОТОЧЕНА З УСІХ БОКІВ СУХОПУТНОЮ ТЕРИТОРІЄЮ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ У ЯКОГО НЕМАЄ МОРСЬКОГО БЕРЕГА. АНКЛАВ СКЛАДАЄ НЕВІД'ЄМНУ ЧАСТИНУ ТЕРИТОРІЇ ТІЄЇ ДЕРЖАВИ, ЯКІЙ НАЛЕЖИТЬ ІСНУВАННЯ АНКЛАВІВ ЗУМОВЛЮЄ НЕОБХІДНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО НИХ (ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ ПРОЇЗДУ В НИХ ЧЕРЕЗ ТЕРИТОРІЮ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ, ІНШИХ ЖИТТЄВО ВАЖЛИВИХ ПИТАНЬ ІСНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ І ЇЇ НАСЕЛЕННЯ), ЩО ЗВИЧАЙНО ВИРІШУЄТЬСЯ МІЖНАРОДНИМИ УГОДАМИ.

*Якщо ж частина території однієї держави відрізана частково сухопутною територією і частково морською територією іншої держави, вона розглядається в якості **напіванклава** оскільки є морський берег, до якого можливий доступ з боку моря (наприклад, Калінінград і Калінінградська область Росії, які мають вихід до Балтійського моря) .*

*Деякі автори (Баймуратов О.М) включають до складу сухопутної території держави також **надра** на технічно доступної для геологічного вивчення та освоєння глибині, не виділяючи їх в окремий вид державної території.*

Теоретично глибина надр не обмежена і поширюється до центру земної кулі у вигляді сегмента земної кулі з вершиною в центрі планети і підставою у вигляді поверхні території кожної даної держави.

Водна територія держави складається з:

- ◆ внутрішніх морських та інших вод і
- ◆ територіальних вод (територіального моря)

Закон України «Про державний кордон України» від 18 грудня 1991 до внутрішніх вод України відносить:

- 1) морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для розрахунку ширини територіального моря України;
- 2) води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря;
- 3) води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюються один або кілька проходів, якщо ширина кожної з них не перевищує 24 морських миль;
- 4) води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, які історично належать Україні;
- 5) обмежена лінією державного кордону частина вод річок, озер та інших водоймищ, береги яких належать Україні (стаття 6).

Територіальне море (раніше - територіальні води) в п. 1 статті 2 Конвенції ООН з морського права 1982 року визначається як «морський пояс, який примикає» до сухопутної території держави.

Відповідно до цього міжнародно-правовим актом кожна держава має право встановлювати ширину свого територіального моря до кордону, яка не перевищує 12 морських миль, і яка відміряється від вихідних ліній (стаття 3).

Під вихідними лініями розуміється лінія найбільшого відпливу уздовж берега, зазначена на офіційно визнаних прибережною державою морських картах значного масштабу (стаття 5).

В п. 1 статті 2 Конвенції ООН з морського права закріплено, що *на територіальне море поширюється суверенітет прибережної держави. Він поширюється також на повітряний простір над територіальним морем, на його дно і надра.*

В відповідності до статті 5 зазначеного вище Закону України «Про державний кордон»

до територіальних вод України належать морські води шириною 12 морських миль, які відраховуються від лінії найбільшого відпливу як на материк, так і на островах, що належать Україні, або від прямих

вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки.

Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватися міжнародними договорами України, а при відсутності договорів - відповідно до загальновідомих принципів і норм міжнародного права.

Повітряна територія держави - це стовп повітря над сухопутною і водною територією держави в межах її державних кордонів.

Таким чином, нижньою межею повітряної території держави є її сухопутна і водна кордону.

Слід зауважити, що верхня межа повітряного кордону, яка відокремлює державну територію від космічного простору, який є міжнародною територією, досі конвенційних не визначений.

В законодавстві України це питання також не врегульоване. Існує звичайна норма міжнародного права, відповідно до якої верхня межа повітряної території держави знаходиться на висоті 100-110 км над рівнем моря, оскільки саме на такій висоті знаходяться мінімальні перигеї орбіт штучних супутників Землі.

Правовий режим її повітряного простору встановлюється виключно даними державою. Але держави на засадах взаємності і за взаємною згодою беруть на себе міжнародні зобов'язання про польоти на їхню територію і через їхню територію (транзитом) іноземних повітряних апаратів. Ці зобов'язання становлять предмет врегулювання міжнародного повітряного права.

Слід пам'ятати, що повітряний простір над сухопутною територією, внутрішніми водами і територіальним морем держави - невід'ємна частина її державної території.

3. Державні кордони.

ОСНОВНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ПОЛЯГАЄ В

ТОМУ, ЩО ВОНИ ВСТАНОВЛЮЮТЬ МЕЖІ ДЕРЖАВНОЇ ТЕРИТОРІЇ З УСІМА ЇЇ РЕСУРСАМИ, ЯКІ Є МАТЕРІАЛЬНИМ УМОВОЮ ІСНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА.

МЕЖІ МІЖ СУМІЖНИМИ ДЕРЖАВАМИ ЗАЗВИЧАЙ ВИЗНАЧАЮТЬСЯ ДОГОВОРАМИ МІЖ НИМИ. СТ. 1 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ» ВІД 4 ЛИСТОПАДА 1991 МІСТИТЬ ТАКЕ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: "ДЕРЖАВНИМ КОРДОНОМ УКРАЇНИ Є ЛІНІЯ І ВЕРТИКАЛЬНА ПОВЕРХНЯ, ЯКА ПРОХОДИТЬ ПО ЦЬЙ ЛІНІЇ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ МЕЖІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ - СУШІ, ВОД, НАДР, ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ".

Розрізняють:

- сухопутні,
- водні та
- повітряні кордони державної території, які різняться в залежності від місця проходження.

Сухопутні кордони держави - це лінії, які відокремлюють сухопутну територію однієї держави від суміжної території іншої держави.

Як правило, державні кордони на суші проводяться з урахуванням географічних особливостей місцевості. Такими особливостями можуть бути гори, річки, озера і т.п.

У міжнародній практиці відомі:

- ✓ орфографічні,
- ✓ геометричні та
- ✓ географічні державні кордони (за визначенням Дмитрієва А.І., Муравйова В.І.).

Орфографічна державний кордон - це лінія, проведена по природних рубежах з урахуванням рельєфу місцевості, головним чином по гірському вододілу і руслах прикордонних річок.

Геометрична державний кордон - це пряма лінія, яка з'єднує дві визначені на місцевості точки державного кордону і перетинає місцевість без

урахування її рельєфу (минаючи, як правило, населені пункти).

Географічна державний кордон - це лінія, яка проходить через певні географічні координати і збігається іноді з тією чи іншою паралеллю або меридіаном. Такі межі часто зустрічаються в Африці та Америці.

Повітряними кордонами державної території є бічні і висотні межі його повітряного простору.

Боковий кордоном повітряного простору є вертикальна площина, яка проходить по сухопутній і водній лініям державного кордону.

Висотні кордону державного кордону обмежуються 110-115 км.

Водні державні кордони розділяють на:

- ◆ річкові,
- ◆ озерні,
- ◆ кордони інших водойм і
- ◆ морські.

Зокрема, річкові кордони встановлюються за домовленістю між суміжними державами, але частіше по тальвегу - лінії найбільших глибин судноплавної річки, посередині головного фарватеру або посередині несудоходної річки.

Озерні кордону та кордони інших водойм встановлюються, як правило, по прямій лінії, що з'єднує виходи кордону до берегів озера або іншої водойми.

Морські кордони держави утворюються зовнішніми кордонами територіальних вод держави або лінією розмежування територіальних вод суміжних або протилежних держав.

Відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р *кожна держава має право встановлювати ширину своїх територіальних вод в межах 12 морських миль.* Це встановлено і Законом України «Про державний кордон України». Він також допускає, що в деяких випадках інша ширина територіального моря України може бути встановлена міжнародними договорами України, а при відсутності договорів - відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права (ст 5.).

Крім договірних кордонів, закріплених в міждержавних договорах, існують і так звані історично сформовані кордони. Головною їх особливістю є те, що вони тривалий час визнавалися суміжними державами. Це робить історично сформовані кордони юридично обов'язковими для обох держав.

За міжнародним правом, процес встановлення кордону складається з двох стадій:

- а) делімітації;
- б) демаркації.

Делімітація кордону (Від лат demilito - встановлюю) - це визначення загального напрямку лінії кордону між державами шляхом переговорів.

Постанови про делімітацію звичайно є складовою частиною мирних договорів або спеціальних угод про встановлення чи зміну державного кордону.

В ході делімітації договірні держави, як правило, складають (по карті, без проведення робіт на місцевості) **опис проходження лінії кордону, яка може бути самостійною статтею в самому договорі або в додатку до нього.**

Встановлена таким способом лінія кордону наноситься на карту, яка додається до договору.

Делімітація є підставою для проведення наступного етапу визначення кордону - проведення його на місцевості.

Демаркація кордону (. Франц демаркація - розмежування) - проведення державного кордону на місцевості з позначенням її спеціальними прикордонними знаками.

Демаркація здійснюється на підставі документів про делімітацію кордону.

Під час проведення робіт з демаркації виконується топографічна зйомка або аерофотозйомка місцевості, на підставі чого складається великомасштабна топографічна карта прикордонної смуги, встановлюються прикордонні знаки і визначаються їх координати.

Документи демаркації набирають чинності після затвердження їх відповідно до законодавства договірних сторін.

Згідно з міжнародно-правовим принципом недоторканності державних кордонів суміжні держави встановлюють певний режим взаємної кордону. Цей режим державного кордону визначається сукупністю міжнародно-правових та внутрішньодержавних норм.

Для України, наприклад, національні норми, які регулюють режим державного кордону, містяться в Законі України «Про державний кордон України».

4. Міжнародні і багатонаціональні ріки

ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ СВІДЧИТЬ ПРО ТЕ, ЩО ЗНАЧНА КІЛЬКІСТЬ РІЧОК НА ЗЕМЛІ ПРОТІКАЄ ПО ТЕРИТОРІЇ ДЕКІЛЬКОХ ДЕРЖАВ АБО РОЗДІЛЯЄ ТЕРИТОРІЇ ДВОХ АБО БІЛЬШЕ ДЕРЖАВ.

МІЖНАРОДНІ РІКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ - ЦЕ РІКИ, ЯКІ ПРОТІКАЮТЬ ПО ТЕРИТОРІЯХ АБО РОЗДІЛЯЮТЬ ТЕРИТОРІЇ ДВОХ (АБО БІЛЬШЕ) ДЕРЖАВ І ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ РІЗНИХ ПОТРЕБ ЗА УГОДОЮ МІЖ ЦИМИ ДЕРЖАВАМИ (ДМИТРИЄВ А.І., МУРАВІЙОВ В.І.).

ВСІ РІЧКИ ПО ЇХ ГЕОГРАФІЧНОМУ І ПРАВОВИМ ПОЛОЖЕННЯМ

ДІЛЯТЬСЯ НА:

А) **НАЦІОНАЛЬНІ** - ЯКІ ПРОТІКАЮТЬ ПО ТЕРИТОРІЇ ОДНІЄЇ ДЕРЖАВИ І ЗНАХОДЯТЬСЯ ПІД ЇЇ СУВЕРЕНІТЕТОМ, РЕЖИМИ ЯКИХ ВСТАНОВЛЮЮТЬСЯ ВИКЛЮЧНО ЦІЄЮ ДЕРЖАВОЮ НА ОСНОВІ ВНУТРІШНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА;

Б) **МІЖНАРОДНІ** - ЯКІ ПРОТІКАЮТЬ ТЕРИТОРІЄЮ ДВОХ І БІЛЬШЕ ДЕРЖАВ АБО РОЗДІЛЯЮТЬ ТАКІ ТЕРИТОРІЇ, ПРИ ЦЬОМУ КОЖНЕ ПРИБЕРЕЖНЕ ДЕРЖАВА ЗДІЙСНЮЄ СУВЕРЕНІТЕТ НАД ТІЄЮ ДІЛЯНКОЮ МІЖНАРОДНОЇ РІКИ, ЯКА ПРОТІКАЄ ПО ЇЇ ТЕРИТОРІЇ.

У ЗВ'ЯЗКУ З ЦИМ ВИНИКАЄ НЕОБХІДНІСТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІЛОГО КОМПЛЕКСУ ПИТАНЬ,

ПОВ'ЯЗАНИХ З ЇЇ ВИКОРИСТАННЯМ,
ТАК ЯК ПРАВА І ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ПРИБЕРЕЖНИХ ДЕРЖАВ
МІЖНАРОДНОЇ РІКИ ЗНАХОДЯТЬСЯ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ І
ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ. ТОМУ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТАКИХ
МІЖНАРОДНИХ РІК УСТАНОВЛЮЄТЬСЯ ЗАЦІКАВЛЕНИМИ
ДЕРЖАВАМИ НА ОСНОВІ МІЖНАРОДНОГО АКТА.

У СВОЮ ЧЕРГУ, МІЖНАРОДНІ РІКИ ДІЛЯТЬСЯ НА:

А) **БАГАТОНАЦІОНАЛЬНІ РІКИ** - *ЦЕ РІКИ, У ВИКОРИСТАННІ
ЯКИХ ЗАЦІКАВЛЕНІ ВИНЯТКОВО ПРИБЕРЕЖНІ ДЕРЖАВИ.*

ТАКІ РІКИ НЕ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ АБО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ
ДУЖЕ ОБМЕЖЕНО ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО СУДНОПЛАВСТВА, НЕ
ЗАВЖДИ МАЮТЬ СПОЛУЧЕННЯ З МОРЕМ, ПРОТЕ ВІДІГРАЮТЬ ПЕВНУ
РОЛЬ В ЕКОНОМІЦІ ПРИБЕРЕЖНИХ ДЕРЖАВ, ЇХ РЕЖИМ
РЕГУЛЮЄТЬСЯ ВИКЛЮЧНО ПРИБЕРЕЖНИМИ ДЕРЖАВАМИ,
НАПРИКЛАД УГОДА МІЖ АРГЕНТИНОЮ І УРУГВАЄМ 1946 РОКУ ПО
ПРИВОДУ РІКИ УРУГВАЙ. ДО БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ РІК НАЛЕЖАТЬ
ОДЕР, ВІСЛА, ТИСА, ДНІСТЕР;

Б) **МІЖНАРОДНІ РІКИ** - *ЦЕ РІКИ, ЯКІ МАЮТЬ БЕЗПОСЕРЕДНЬО
ВИХІД ДО МОРЯ І ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ МІЖНАРОДНИМ
СПІВТОВАРИСТВОМ ДЛЯ ІНТЕНСИВНОГО РІЧКОВОГО СУДНОПЛАВСТВА*
(НАПРИКЛАД, ДУНАЙ І РЕЙН У ЄВРОПІ, НІГЕР, КОНГО В АФРИЦІ,
АМАЗОНКА І ЛА-ПЛАТА В АМЕРИЦІ ТА ПР).

***ТАКІ РІКИ ЗВИЧАЙНО ПОВИННІ ВІДПОВІДАТИ ТРЬОМ
КРИТЕРІЯМ, НЕОБХІДНИМ ДЛЯ ЇХ ВИЗНАННЯ В ЯКОСТІ
МІЖНАРОДНИХ:***

- **ПОЛІТИЧНОМУ** - *ВОНИ ПОВИННІ ПЕРЕТИНАТИ ТЕРИТОРІЇ
ДВОХ І БІЛЬШЕ ДЕРЖАВ;*
- **ГЕОГРАФІЧНОМУ** - *ПОВИННІ МАТИ ВИХІД В МОРЕ;*
- **ФУНКЦІОНАЛЬНОМУ** - *МАТИ МОЖЛИВІСТЬ ЗДІЙСНЕННЯ
РЕГУЛЯРНОГО СУДНОПЛАВСТВА.*

СЛІД ЗАЗНАЧИТИ ОСОБЛИВУ ЗНАЧИМІСТЬ ТРЕТЬОГО КРИТЕРІЮ, ЯКИЙ Є ВИРІШАЛЬНИМ, ТАК ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТАКИХ РІЧОК В ОСНОВНОМУ ЗВОДЯТЬСЯ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СУДНОПЛАВСТВА ПО НИМ. ВОНИ, ЯК ПРАВИЛО, ВІДКРИТІ ДЛЯ ТОРГОВОГО СУДНОПЛАВСТВА ЯК ПРИБЕРЕЖНИХ, ТАК І НЕПРИБРЕЖНИХ ДЕРЖАВ І ЗАКРИТІ, ЯК ПРАВИЛО, ДЛЯ ПРОХОДУ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ НЕПРИБРЕЖНИХ ДЕРЖАВ (НАПРИКЛАД, ДУНАЙ, НІГЕР).

НА ПРИБЕРЕЖНІ ДЕРЖАВИ ПОКЛАДАЮТЬСЯ АДМІНІСТРАТИВНІ ОБОВ'ЯЗКИ З УПРАВЛІННЯ ТАКИМИ РІЧКАМИ ЯК ЩОДО СУДНОПЛАВСТВА, ТАК І ЩОДО ЇХ ГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ.

З ЦІЄЮ МЕТОЮ ПРИБЕРЕЖНІ ДЕРЖАВИ СТВОРЮЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІ РІЧКОВІ КОМІСІЇ (НАПРИКЛАД, РЕЙНСЬКА КОМІСІЯ, ЯКА СКЛАДАЄТЬСЯ З ПРЕДСТАВНИКІВ ФРАНЦІЇ, ФРН, ШВЕЙЦАРІЇ, А ТАКОЖ ДУНАЙСЬКА КОМІСІЯ, ЯКА СКЛАДАЄТЬСЯ З ПРЕДСТАВНИКІВ ПРИБЕРЕЖНИХ ДЕРЖАВ).

ВИХОДЯЧИ З ПОДІЛУ ПРИРОДНОГО КОМПЛЕКСУ МІЖНАРОДНОЇ РІКИ НА ВІДПОВІДНІ ДІЛЯНКИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД СУВЕРЕНІТЕТОМ ПЕВНИХ ДЕРЖАВ, НАЗРІВАЄ ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ РІЗНОБІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЗАЦІКАВЛЕНИХ ДЕРЖАВ З ВИКОРИСТАННЯ ТАКОЇ РІЧКИ З МЕТОЮ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ І ЗАГАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ.

ЯК ЗАЗНАЧАЛОСЯ РАНІШЕ, З ЦІЄЮ МЕТОЮ МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ВИРОБИЛА ЄДИНИЙ ПІДХІД, ЯКИЙ ПОЛЯГАЄ В РОЗРОБЦІ І ПІДПИСАННІ УГОД, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ КОНКРЕТНОЇ МІЖНАРОДНОЇ РІКИ, ОЗЕРА АБО ЇХ БАСЕЙНІВ. ДО

ТАКИХ УГОД НАЛЕЖАТЬ:

- *КОНВЕНЦІЯ ПРО РЕЖИМ СУДНОПЛАВСТВА НА ДУНАЇ 1948;*
- *АКТ, ЯКИЙ СТОСУЄТЬСЯ СУДНОПЛАВСТВА І ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ ДЕРЖАВАМИ БАСЕЙНУ РІЧКИ НІГЕР 1963;*

➤ УГОДА ПРО МІЖНАРОДНОЇ КОМІСІЇ З ОХОРОНИ РІКИ РЕЙН ВІД ЗАБРУДНЕННЯ 1963;

➤ ДОГОВІР ПРО БАСЕЙН РІКИ ЛА-ПЛАТА 1969;

➤ ДОГОВІР ПРО СПІВПРАЦЮ В АМАЗОНІЇ 1978 РОКУ І ПР.

СЛІД ЗАЗНАЧИТИ, ЩО ПРОЦЕС ПРАКТИЧНОГО І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ РІК ЩЕ НЕ ЗАВЕРШЕНИЙ.

НАПРИКЛАД, ПІСЛЯ РОЗПАДУ СОЮЗУ РСР РІКА ДНІПРО СТАЛА МІЖНАРОДНОЮ, І ТОМУ, ЗВІСНО, ВИНИКЛА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗРОБКИ ВІДПОВІДНОЇ УГОДИ З ВИКОРИСТАННЯ ЦЬОЇ РІКИ ПРИБЕРЕЖНИМИ ДЕРЖАВАМИ - УКРАЇНОЮ, БІЛОРУССЮ І РОСІЄЮ.

УГОДИ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ РІЧОК, МАЮТЬ ВІДНОШЕННЯ ТІЛЬКИ ДО КОНКРЕТНИХ РІЧКАХ І НЕ МАЮТЬ УНІВЕРСАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ. ЯКОГОСЬ КОДИФІКУЄ АКТУ «МІЖНАРОДНОГО РІЧКОВОГО ПРАВА» ПОКИ НЕ ІСНУЄ. ПРАВДА, ПЕВНІ КОДИФІКАЦІЙНІ РОБОТИ В ЦЬОМУ НАПРЯМІ ВЕДУТЬСЯ. ТАК, В 1992 РОЦІ ПІД ЕГІДОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМІСІЇ БУЛА УКЛАДЕНА КОНВЕНЦІЯ ПРО ОХОРОНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ВОДОПОТОКУ І МІЖНАРОДНИХ ОЗЕР.

ВЕЛИКА РОБОТА З УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОГОВІРНОЇ ТА АРБИТРАЖНОЇ ПРАКТИКИ БУЛА ПРОВЕДЕНА КОМІСІЄЮ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ООН, ЯКА В ДАНИЙ ЧАС ПРИСТУПИЛА ДО ЗАВЕРШЕННЯ ПІДГОТОВКИ ПРОЕКТУ СТАТЕЙ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ НЕСУДНОПЛАВНИХ ВИДІВ ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНИХ ВОДОПОТОКУ.

Лекція

Тема: «Відповідальність і санкції в міжнародному праві»

План:

1. Поняття і підстави міжнародно-правової відповідальності.
2. Поняття міжнародного правопорушення.
3. Види і форми відповідальності.
4. Обставини, які виключають відповідальність держав.
5. Санкції в міжнародному праві.

1. Поняття і підстави міжнародно-правової відповідальності

Особливістю сучасного міжнародного права є те, що невиконання його розпоряджень суб'єктами міжнародного права для них наступає відповідальність. Отже, можна стверджувати, що відповідальність суб'єктів міжнародного права є необхідною умовою й елементом визнання їх саме в якості таких суб'єктів.

Міжнародно-правова відповідальність - це юридичний обов'язок суб'єкта-правопорушника ліквідувати наслідки шкоди, заподіяної іншому суб'єкту міжнародного права невиконанням або неналежним виконанням розпоряджень міжнародного права.

Невиконання або неналежне виконання міжнародно-правових розпоряджень визначається в тому, що держава-порушник своїми діями порушив сформований Міжнародний правопорядок або своїми діями заподіяв шкоду іншій державі.

Зміст правовідносин міжнародно-правової відповідальності **полягає** в засудженні правопорушника і в обов'язки правопорушника понести несприятливі наслідки правопорушення.

Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності можуть бути тільки держави. Фізичні і самотійні юридичні особи не несуть такої відповідальності за звичайні правопорушення, оскільки в цих випадках відповідальність є цивільно-правовий.

Підставами міжнародно-правової відповідальності є передбачені нормами міжнародного права об'єктивні і суб'єктивні ознаки. **Розрізняють такі підстави міжнародно-правової відповідальності:**

- юридичні;
- фактичні;
- процесуальні.

Під **юридичними підставами** розуміють міжнародно-правові зобов'язання суб'єктів міжнародного публічного права, відповідно до яких то або інше діяння вважається міжнародним правопорушенням.

Юридичними підставами відповідальності є:

- міжнародний договір;
- міжнародний звичай;
- рішення міжнародних судів і арбітражів;
- резолюції міжнародних організацій (наприклад, статті 24 і 25 Статуту ООН встановлюють юридичну відповідальність для всіх держав-членів ООН рішень Ради Безпеки ООН);
- односторонні міжнародно-правові зобов'язання держав, що встановлюють юридично обов'язкові правила поведінки тільки для держави, яка взяла такі зобов'язання, (у формі нот, заяв, декларацій і т.д.).

Фактичною підставою міжнародно-правової відповідальності є саме міжнародне правопорушення, тобто діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта

міжнародного права (його органів або посадових осіб), які порушують міжнародно-правові зобов'язання.

Під **процесуальними підставами** міжнародної відповідальності розуміють процедуру розгляду справ про правопорушення і порядок притягнення винних суб'єктів до відповідальності. В одних випадках такий процесуальний порядок детально регламентований і закріплений у міжнародно-правових актах, в інших - його вибір залишений на розсуд органу, що застосовує заходи відповідальності.

Міжнародно-правова відповідальність найстаріший інститут міжнародного права. Його норми і принципи носять в основному характер міжнародного звичаю, хоча деякі з них підтверджені в міжнародних нормах. Незважаючи на це, питання відповідальності в міжнародному праві ще не кодифіковані.

2. Поняття міжнародного правопорушення

Міжнародне правопорушення являє собою складне правове явище. З юридичної точки зору, в якості міжнародного правопорушення розглядається міжнародно-протиправне дію суб'єкта міжнародних правовідносин, у якому є ознаки (елементи) складу міжнародного правопорушення.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ТАКІ ОСНОВНІ ОЗНАКИ:

- ✓ міжнародна громадська небезпека;
- ✓ протиправність;
- ✓ причинно-наслідковий зв'язок між протиправною дією і шкідливими наслідками;
- ✓ карність.

Міжнародна громадська небезпека – це здатність міжнародного правопорушення заподіяти шкоду (завдати шкоди) відносинам і об'єктам, що охороняються міжнародним правом.

Протиправність правопорушення обумовлена порушенням правил поведінки, закріпленого в міжнародно-правових зобов'язаннях держав, чим порушуються права інших суб'єктів.

Причинно-наслідковий зв'язок – найважливіший ознака правопорушення, так як саме вона дозволяє з'ясувати, що причиною нанесеної шкоди є міжнародне правопорушення. Якщо це не вдається з'ясувати чи виявляється інша причина, відповідальність даного суб'єкта не настає.

Карність є правовим наслідком, закономірним результатом правопорушення. Визнаючи певні дії правопорушеннями, суб'єкти міжнародного права встановлюють можливість притягнення правопорушника до міжнародно-правової відповідальності.

У міжнародному правопорушенні, подібно внутрішньодержавному,

виділяється склад міжнародного правопорушення, який представляє собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, на підставі яких порушника залучаються до відповідальності. Проте слід враховувати, що елементи складу міжнародного правопорушення не завжди ідентичні таким елементам у внутрішньодержавному праві.

До складу міжнародного правопорушення входять:

— **об'єкт міжнародного правопорушення** - це ті блага матеріального або нематеріального характеру, на які зазіхає міжнародне правопорушення (міжнародний правопорядок, система сформованих міжнародних відносин, права і свободи людини, інші зазіхання на міжнародний правопорядок, встановлені міжнародними зобов'язаннями);

— **об'єктивна сторона міжнародного правопорушення** - вона визначається у вигляді дії суб'єкта міжнародних відносин, який порушує міжнародно-правові зобов'язання, які обумовлюють міжнародно-правову відповідальність. Як і у внутрішньодержавному праві дії міжнародно-протиправного характеру може виражатися ззовні у формі як дії (активне поведінка правопорушника), так і у формі бездіяльності (невиконання об'єктом обов'язку вчинити яку-небудь дію);

— **суб'єктами міжнародного правопорушення** можуть виступати тільки держави. Деякі автори (Баймуратов) відносять до числа суб'єктів міжнародного правопорушення інших суб'єктів міжнародного права, зокрема міжнародні організації або інші підприємства, організації і навіть окремих індивідів, які скоїли міжнародно-протиправні дії. На цій підставі вони розширюють коло міжнародних правопорушень.

Вважається, що при вчиненні міжнародного правопорушення зазначеними суб'єктами, за винятком міжнародних організацій, **в кінцевому підсумку відповідальність все ж буде нести держава:**

а) держава буде нести міжнародну відповідальність за дії свого законодавчого органу у разі прийняття останнім закону або іншого нормативного акта, що йде врозріз з міжнародними зобов'язаннями даної держави (наприклад, при оприлюдненні законодавчого акта про одностороннє обмеження прав іноземців, які перебувають на території цієї держави), або неприйняття закону або іншого нормативного акта, необхідного для виконання його міжнародного зобов'язання (міжнародна відповідальність у цьому випадку наступить тільки в разі, якщо це завдало моральної або матеріальної шкоди);

б) держава найбільш часто несе міжнародну відповідальність за дії своїх виконавчих органів (міністерств і відомств, армійських і поліцейських підрозділів, прикордонних і спеціальних служб, навіть за дії органів нижчої ланки виконавчої влади);

в) міжнародна відповідальність держави може мати місце і внаслідок порушення її міжнародних зобов'язань діями органів судової влади.

г) держава несе міжнародну відповідальність за протиправну поведінку її адміністративно-територіальних одиниць і організацій, уповноважених виконувати державно-владні функції (мається на увазі дії його посадових осіб).

д) держава несе міжнародно-правову відповідальність, якщо її фізична особа, що не володіє офіційним державним статусом, своїми діями зазіхає на права й інтереси іншої держави, охороняти міжнародним правом, - за незабезпечення захисту цих прав та інтересів (посягання на честь і гідність, життя і здоров'я представників іноземної держави, на честь і гідність зарубіжної держави, образа його прапора і герба, напад на його дипломатичне представництво та ін.).

Відносно **відповідальності міжнародних організацій**, зокрема міжнародних міжурядових організацій, необхідно відзначити, що міжнародні організації як об'єкти міжнародного права є і суб'єктами міжнародно-правової відповідальності. Тим не менш, в силу того, що міжнародні організації є досить молодим суб'єктом міжнародного права, проблема їх міжнародно-правової відповідальності знаходиться в стадії розробки.

3. Види і форми відповідальності

Існує два види міжнародно-правової відповідальності держав: політична і матеріальна. Деякі автори поділяють таку відповідальність на **матеріальну і нематеріальну**, виходячи з того, що міжнародно-правова відповідальність завжди буде виступати в політичній формі.

Політична відповідальність, як правило, супроводжується застосуванням у ставленні держави-порушника примусових заходів і сполучається з матеріальною відповідальністю.

Найбільш поширеними формами політичної відповідальності є:

- ◆ сатисфакція,
- ◆ ресторація,
- ◆ різні форми обмежень суверенітету (наприклад, призупинення членства або виключення з міжнародної організації),
- ◆ декларативні рішення.

Сатисфакція (задоволення) як форма політичної відповідальності припускає обов'язок держави-правопорушника надати задоволенню не матеріального характеру, відшкодувати моральну шкоду, заподіяну честі і гідності іншої держави.

Сатисфакція може виражатися в таких діях держави-деквілента (винного суб'єкта, який зобов'язаний відшкодувати шкоду, заподіяну правопорушенням):

- ✓ офіційне вираження жалю або співчуття;
- ✓ принесення вибачень;
- ✓ принесення запевнень в тому, що подібні акції не повторяться в майбутньому;
- ✓ кримінальне покарання винних осіб;
- ✓ видання нормативного акту з визнанням своєї провини з тим, щоб подібні дії не повторювалися в майбутньому;
- ✓ надсилання спеціальної делегації в ображену державу;
- ✓ надання почесней постраждалій державі шляхом підйому прапора

постраждалої держави в столиці держави-деквілента, або військово формування з артилерійським салютом або виконанням його державного гімну віддає честь, або і те й інше разом т.п.

Застосування певних видів сатисфакцій залежить від заподіяної шкоди і конкретної політичної ситуації.

Ресторація - це такий вид політичної відповідальності, який представляє собою відновлення правопорушником попереднього стану (статуса-кво) і виконання ним усіх несприятливих наслідків цього.

Прикладом ресторацій можуть служити звільнення незаконно зайнятої території і несення в зв'язку з цим майнових витрат. **Обмеження суверенітету держави може виступати в різних формах.**

Декларативні рішення виражаються у формі рішення міжнародного судового органу або організації, які визнають будь-яка дія міжнародним правопорушенням.

Матеріальна відповідальність настає у зв'язку з порушенням державою своїх міжнародних зобов'язань, пов'язаних із заподіянням матеріальної шкоди, і покликана накласти на винну державу обов'язок загладити цей збиток, заподіяний правопорушенням.

Матеріальна відповідальність може бути виражена у формі:

- ✓ репарації,
- ✓ реституції і
- ✓ субституції.

Під **репараціями** (пер з лат. Відновлення) - розуміють відшкодування потерпілому від агресії державі матеріальної шкоди.

Історично свій початок репарації беруть від інституту контрибуцій - грошових сум, які виплачувалися переможцю переможеним державою, не були пов'язані з заподіяною збитком.

При репарації відшкодування матеріального збитку відбувається як у грошовій формі, так і в натуральній: товарами, послугами та ін.

Реституція являє собою відшкодування правопорушником матеріального збитку в натурі неправомірно вилученого і вивезеного воюючим державою з території противника (конкретні твори мистецтва, транспортні засоби, обладнання заводів та ін.).

Різновидом реституції виступає **субституція** – заміна неправомірно знищеного або пошкодженого майна однорідним майном.

4. Обставини, які виключають відповідальність держав

У повсякденному дійсності можуть мати місце обставини перешкоджають на даному етапі виконання державою своїх зобов'язань, у тому числі щодо виконання їх в строк, або обумовлюють їх невиконання. Ці обставини можуть виключити міжнародно-правову відповідальність держави,

через те, що тут відсутнє протиправне дію держави.

Обставини що виключають протиправність дії, повинні бути юридично значущими і, відповідно, визначатися нормами міжнародного права. В цьому відношенні Комісія міжнародного права ООН при розробці Проекту статей про відповідальність держав розробила в 1980 році статті 29-34 про обставини, які виключають відповідальність держав. **До таких обставин належать:**

- згода держави;
- певні заходи щодо міжнародно-протиправного дії;
- форс-мажор і непередбачений випадок;
- лихо;
- стан необхідності;
- самооборона.

Відносно обставини, яка носить найменування «згода держави», можна привести приклад, введення іноземних військ на територію держави звичайно розцінюється як серйозне порушення суверенітету держави, а найчастіше, як акт агресії. Тим не менш, таке дія не буде визнано таким, якщо воно здійснено на прохання або за згодою держави (прикладом тут може служити введення індійських військ на територію Шрі-Ланки в 1987 році за взаємною згодою для боротьби проти угруповання ТОТІ).

Отже, така згода фактично є міжнародною угодою, що виникають між уповноваженою і зобов'язаним суб'єктами міжнародного права. Воно стосується не зміни або скасування даного міжнародного зобов'язання, а лише незастосування його у встановленому конкретному випадку.

Виключення відповідальності держави у разі згоди наступає при наявності таких умов:

- згода держави має бути міжнародно-правомірною;
- згода має бути ясно виражено, а не таким, яким мається на увазі;
- згода має передувати здійсненню дії;
- дію, на вчинення якого отримана згода, повинно відбутися в межах узгоджених його умов, що стосуються місця, часу, способів та інших обставин діяльності зобов'язаної держави.

Проте міжнародне право пред'являє певні вимоги і до уповноваженої державі, яка дає згоду:

- ◆ уповноважене держава в праві давати згоду на діяльність іншої держави тільки в межах своєї території, а також щодо своїх суверенних прав і юрисдикції, що діють в межах недержавної території (континентальний шельф, виняткова економічна зона, відкрите море і т.д.);
- ◆ згода уповноваженої держави не може бути дано на вчинення дій, які суперечать імперативним нормам міжнародного права (наприклад, згода на використання своєї території для вчинення агресії відносно третьої держави).

5. Санкції в міжнародному праві

Загальновизнано, що кожна держава має право охороняти свої інтереси

всіма допустимими міжнародним правом способами, в тому числі заходами примусового характеру. Однією з форм примусу в міжнародному праві є міжнародно-правові санкції.

Санкції - це заходи примусу як збройного, так і незброєного характеру, які застосовуються суб'єктами міжнародного права у встановленій процесуальній формі у відповідь на правопорушення.

Санкції мають цілі:

- припинення правопорушення;
- відновлення порушених прав;
- забезпечення відповідальності правопорушника.

Слід відзначити такі особливості застосування санкцій:

- застосовуються тільки санкції, дозволені міжнародним правом;
- вони не можуть нести превентивний (попереджувальний) характер, так як їх метою є захист відновлення вже порушених прав суб'єктів міжнародного права;
- міжнародно-правовими санкціями визнаються тільки заходи, застосовувані у відповідь на правопорушення; відповідних заходів, які застосовує суб'єкт у відповідь на недружній акт, нехай навіть і співпадаючі за формою з такими, санкціями не є.

Залежно від кількості потерпілих суб'єктів санкції бувають:

- ✓ **індивідуальні** - коли санкції застосовуються одним потерпілим державою;
- ✓ **колективні** - коли примусові заходи застосовуються двома і більше потерпілими суб'єктами міжнародного права. Вважається загально визнаним, що характером міжнародно-правових санкцій володіють саме колективні заходи, які передбачаються главою VII Статуту ООН у разі появи загрози світу, порушення світу чи акта агресії.

Залежно від суб'єктів здійснення санкцій розрізняють:

- ◆ санкції, що застосовуються в порядку самопомоги;
- ◆ санкції, що здійснюються за допомогою міжнародних Організацій.

Санкціями, що здійснюються в порядку самопомоги є:

- реторсії,
- репресалії,
- розрив або призупинення дипломатичних чи консульських відносин,
- самооборона.

Реторсії - це застосовувані у відповідь на правопорушення відповідні заходи примусу суб'єкта, спрямовані на обмеження інтересів іншої держави, які охороняються міжнародним правом.

Міжнародна практика включає багато форм реторсій, що застосовуються до держави-порушника:

- підвищення митних зборів на товари з цієї держави;
- введення систем квот і ліцензій на торгівлю з державою;

- встановлення обмежень на імпорт товарів з цієї держави;
- підвищення податкових платежів;
- націоналізація власності держави-порушника, її підприємств і громадян;

– так звані політичні реторсии: всілякі обмеження, установлені для дипломатів і громадян цієї держави (обмеження пересування на території держави перебування, обмеження в правах громадян держави-порушника), а також заходи свідчать про незадовільний стан міждержавних відносин (відкликання дипломатичного представника з держави-порушника ; оголошення співробітників дипломатичного представництва цієї держави *persona non grata*; відміна запланованих державних візитів керівників і т.д.).

Репресалії - це певні заходи примусу, спрямовані на обмеження прав іншої держави вчинила правопорушення.

У сучасному міжнародному праві застосовуються такі форми репресалій:

- ✓ **ембарго** - заборона продавати товари, майно і технології на територію держави-порушника;

- ✓ **бойкот** - заборона купувати і ввозити на територію товари та майно, які походять з даної держави;

- ✓ **заморожування авуарів (внесків) держави-порушника в банках, розташованих на своїй території;**

- ✓ **вилучення своїх внесків із банків держави-порушника.**

Серед форм репресалій виділяються так звані політичні форми репресалій:

- **денонсація** або анулювання міжнародних договорів із державою-порушником;

- **невизнання** (відмова держави визнавати ситуації або дії, породжені неправомірними з точки зору міжнародного права актами правопорушника).

Слід звернути увагу на те, що невизнання має кілька основних форм:

- відмова держави визнавати юридичну силу договорів і угод, укладених в результаті неправомірного застосування сили, або суперечать загально визнаним принципам міжнародного права;

- відмова визнавати протиправний режим, який прийшов до влади в даній державі;

- відмова визнавати фактичні ситуації, які виникли в результаті неправомірних дій властей держави-порушника (наприклад, невизнання територіальних змін, які відбулися в результаті агресії), і т.д.

Розрив або призупинення дипломатичних чи консульських відносин утворюють самостійний вид санкцій, які застосовуються на постійній чи тимчасовій основі потерпілим державою і виражаються в призупинення або припинення нею дипломатичних і / або консульських зв'язків.

При цьому слід мати на увазі, що розрив дипломатичних відносин не означає автоматичного розриву відносин консульських.

Особливим видом санкцій є **самооборона**, яка виражається в

застосуванні до правопорушника збройних заходів відповідно до Статуту ООН у відповідь на збройний напад.

У міжнародному праві розрізняють такі види самооборони:

→ **необхідна оборона**, яка являє собою відображення актів застосування збройних сил, яка не є актом агресії (наприклад, заходи примусу щодо повітряних і морських суден, які вторглися на територію держави);

→ **самооборона від агресії** - це відбиття акту агресії за допомогою збройної сили, застосовуване відповідно до зобов'язань держав з міжнародного права і, перш за все, за Статутом ООН.

До санкцій, які здійснюються за допомогою міжнародних організацій, належать:

- призупинення прав і привілеїв, що випливають із членства в міжнародній організації;
- виключення порушника з міжнародного спілкування;
- колективні збройні заходи з підтримання міжнародного миру та безпеки. **Виключення порушника з міжнародного спілкування** виражається в більш широкому спектрі заходів, які застосовуються до нього вже за рамками міжнародної організації, але за її рекомендацією. Таке виключення може бути виражене в повному або частковому розриві економічних, політичних, військових та інших відносин, розрив дипломатичних і консульських відносин, припиненні транспортного сполучення, зв'язку і т.д.

Використання колективних збройних заходів з підтримання міжнародного миру та безпеки в міжнародному праві є винятковою мірою, застосовуваної лише у випадку таких ситуацій, які загрожують міжнародному миру і безпеці.

Санкції збройного характеру повинні застосовуватися, якщо вичерпані всі інші заходи впливу. Міжнародна практика застосування колективних заходів показує, що вони можуть застосовуватися не тільки для припинення акту агресії конкретної держави, а й з метою запобігання поглибленню міжнародного збройного конфлікту або збройного конфлікту неміжнародного характеру.

Порядок застосування збройних заходів в рамках ООН належить до компетенції Ради Безпеки ООН. ***Такі заходи, що здійснюються за Статутом ООН, можуть застосовуватися в двох формах:***

→ окремими державами від особи і за спеціальними повноваженнями ООН;

СПЕЦІАЛЬНО СТВОРЮВАНИМИ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ ООН

ЛЕКЦІЯ

ТЕМА: «ПРАВО МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ»

ПЛАН:

5. Порядок и стадии заключения международных договоров.

- 6. Действие международных договоров и их применение.
- 7. Прекращение и приостановление действия международных договоров.
- 8. Толкование международных договоров.

1. ПОРЯДОК И СТАДИИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ

Заключение международных договоров государствами представляет собой осуществление государственного суверенитета и принадлежит к числу основных прав государств.

Заключение конкретного договора может быть и обязанностью государств, когда это вытекает из других договоров, может быть и вступлением в переговоры по конкретному вопросу. Так, например, по Договору между СССР об ограничении систем противоракетной обороны «стороны обязываются продолжить активные переговоры об ограничении стратегических наступательных вооружений» (ст. XI).

Заключение международного договора - это сложный процесс, который состоит из ряда последовательных стадий.

Юридическая сущность этого процесса в большинстве случаев состоит в практическом становлении договорной нормы международного права, формировании соглашения между государствами.

Венская конвенция 1969 года, хотя и не дает полного «значения термина «заключение» международного договора, но включает в это понятие целый ряд конкретных стадий и юридических действий, а именно:

- упорядочение и принятие текста договора,
- установление аутентичности текста,
- подписание договора,
- ратификация и другие способы выражения согласия на обязательность

договора, такие, как: утверждение, принятие, присоединение, обмен документами, которые составляют договор. К стадиям заключения принадлежат также *обмен или депонирование ратификационных грамот*. Некоторые юристы к заключению относят и вступление договора в силу, потому что Венская конвенция говорит о «заключении и вступлении в силу договоров».

В доктрине международного права нет единого мнения о стадиях заключения договоров. Так, например, И.И. ЛУКАШУК считает, что *Венские конвенции о праве договоров определили три стадии заключения договоров (статьи 9-11):*

✓ первая стадия - принятие текста. Текст принимается при согласии всех субъектов, которые принимают участие в его приведении и упорядочении, а для многостороннего договора - большинства в две трети участников конференции. Принятие текста не накладывает на участников юридических обязательств;

✓ вторая стадия - установление аутентичности текста, которая осуществляется путем подписания либо парафирования текста договора или заключительного акта конференции, которая содержит этот текст;

✓ третья стадия - согласие на обязательность договора, которая может быть выражена подписанием, ратификацией, принятием, утверждением или присоединением в зависимости от порядка, предусмотренного в самом договоре.

Другие ученые, в их числе В.П. ПАНОВ, практически дробят эти стадии на большее количество, выделяя уже одиннадцать стадий:

- назначение уполномоченных для ведения переговоров;
- предъявление и проверка полномочий;
- согласование текста договора;
- обсуждение и принятие текста договора;
- аутентификация (парафирование) договора;
- подписание договора;

- заявление предостережений;
- ратификация договора;
- обмен и депонирование ратификационных грамот;
- промульгация (опубликование) договора;
- регистрация договора в ООН.

*В свою очередь, **А.Н. ТАЛАЛАЕВ** считает, что не обязательно, чтобы заключение каждого договора проходило все названные стадии. Это зависит от формы договора и от договоренности сторон. Но любой международный договор проходит стадии выработки текста, его принятие и стадию, в которой в той или иной форме выражается согласие государства на обязательность для нее договора.*

*Каждое государство заключает международные договора на основе своего национального законодательства. Для Украины – это Конституция Украины, Закон Украины «О международных договорах» от 22 декабря 1993 г. и др. Пункт 2 ст. 1 Закона Украины «О международных договорах» дает четкое определение «заключения международного договора Украины», включая в него **три основные стадии**:*

- 4) *ведение переговоров с целью подготовки текста международного договора;*
- 5) *принятие текста международного договора или установление его аутентичности;*
- 6) *выражение согласия на обязательность международного договора для Украины.*

Далее мы рассмотрим основные стадии заключения международных договоров.

1 СТАДИЯ

Ведение переговоров с целью подготовки текста международного договора. Эту стадию условно разделяют на две составные:

- определение полномочий и уполномоченных лиц;
- ведение переговоров с целью подготовки текста договора.

Любой международный договор заключают представители государств или международных организации. Для этого им выдаются специальные документы - полномочия. В соответствии со ст. 7 Венской конвенции 1969 г. к лицам, которые могут представлять государство без необходимости предъявлять полномочия, принадлежат:

а) главы государств, главы правительств и министры иностранных дел - с целью совершения всех действий, которые касаются заключения договора; главы дипломатических представительств - с целью принятия текста договора между государством, которое аккредитирует, и государством, при котором они аккредитированы;

б) представители, уполномоченные государствами представлять их на международной конференции, в международной организации или в одном из ее органов - с целью принятия текста договора на такой конференции, в такой организации или в таком органе.

Полномочия выдают компетентные органы государства согласно с национальным законодательством каждой страны.

В Украине решение вопроса о наделении соответствующими полномочиями оформляется специальным актом - указом или распоряжением Президента, постановлением или распоряжением Кабинета Министров.

Порядок подписания, выполнения и денонсации всех международных договоров в Украине с целью соответствующего обеспечения ее национальных интересов и осуществления задач и принципов внешней политики регулируется единым, указанным выше, Законом Украины «О международных договорах Украины». В Этом законе довольно четко определен процесс имплементации норм международного права, в частности норм, которые содержатся в Венских конвенциях 1969 и 1986 гг.

Сферой применения этого закона являются все международные договора нашей страны, а именно:

- межгосударственные,
- межправительственные
- межведомственные, составленные на основе норм международного права.

При этом нет значения, в какой форме составлены договора и как они называются (договор, соглашение, конвенция, пакт, протокол, обмен письмами или нотами и т.п.), **статья 2 закона определяет, что от имени Украины могут подписываться такие виды международных (межгосударственных) договоров:**

- ✓ политические, территориальные, мирные;
- ✓ которые касаются прав и свобод человека;
- ✓ о гражданстве;
- ✓ об участии Украины в межгосударственных союзах и других межгосударственных объединениях (организациях), системах коллективной безопасности;
- ✓ о военной помощи и те, которые касаются направления контингента Вооруженных Сил Украины в другие страны или допуска вооруженных сил иностранных государств на территорию Украины;
- ✓ об использовании территории и природных ресурсов Украины;
- ✓ каким по соглашению сторон предоставляется международный характер.

От имени правительства подписываются международные (межправительственные) договора по

- экономическим,
- торговым,
- научно-техническим и другим вопросам, которые принадлежат к его компетенции.

От имени министерств и других центральных органов государственной исполнительной власти Украины подписываются международные (межведомственные) договора по вопросам, которые принадлежат к их компетенции.

Статья 5 закона регулирует вопрос полномочий на подписание

международного договора Украины.

Согласно п. 2 этой статьи **Президент, Премьер-министр и министр иностранных дел Украины имеют право вести переговоры и подписывать международные договора Украины без специальных полномочий.** Они действуют *ex officio* и, естественно, не требуют никаких дополнительных полномочий.

Полномочия на ведение переговоров и подписание международных договоров по мере надобности предоставляются согласно п. 4 ст. 5 лица:

- а) *относительно договоров, которые подписываются от имени Украины, - **Президентом Украины;***
- б) *относительно договоров, которые подписываются от имени Правительства Украины, Правительством Украины или по его поручению, - **Министерством иностранных дел Украины;***
- в) *относительно договоров межведомственного характера - **соответственным министерством или другим центральным органом государственной исполнительной власти вместе с Министерством иностранных дел Украины.***

В свою очередь делегация или представитель Украины, наделенные соответствующими полномочиями в порядке, указанном выше, обязуются вести переговоры или осуществлять другие действия, которые вытекают из полномочий и рекомендаций. *О выполнении данных им рекомендаций, как того требует ст. 6 закона, делегация или представитель подают Президенту или Правительству Украины соответствующий отчет.*

Ведение переговоров с целью подготовки текста договора осуществляется государствами или их уполномоченными представителями непосредственно или с использованием дипломатических приемов.

Для иных субъектов международного права используются и две другие формы подготовки текста договора:

- международные конференции;
- международные организации.

Фактически составление согласованного текста договора является

неотъемлемой стадией процесса заключения государствами международного договора. Государства через своих уполномоченных ставят в известность друг друга о своих позициях для их последующего согласования.

Такие позиции всесторонне изучаются сторонами, изменяются и уточняются. Стороны идут при этом на взаимные уступки и компромиссы до тех пор, пока проект договора не станет приемлемым для всех его участников.

Международное право устанавливает принципы, которые должны быть соблюдены во время переговоров по подготовке текста международного договора. К таким принципам, по мнению А. М Талалаева, принадлежат:

- принцип равноправия сторон;
- недопустимость дискриминации в приглашении заинтересованных участников;
- недопустимость диктата;
- недопустимость вмешательства во внутренние дела и пр.

Международная практика говорит, о том, что любое государство имеет право отказаться от переговоров при несоблюдении даже одного из этих принципов.

Вместе с тем современный уровень международных отношений дает основания говорить о развитии как принципов ведения переговоров, так и, в более широком понимании, принципов развития всесторонних отношений между странами.

Международные конференции и международные организации как две другие формы подготовки текста договоров используются государствами и международными организациями для составления текстов многосторонних договоров. Проекты таких договоров нередко готовятся органами ООН (юридическими подкомитетами комитетов ООН, Комиссией по правам человека, Комиссией международного права и т.п.).

2 СТАДИЯ

Принятие текста международного договора или установление его

аутентичности Принятие текста международного договора выражается в особой процедуре голосования за свое согласие с формулировками текста договора. Такая процедура голосования прямо зависит от регламента переговоров и количества их участников.

Международная практика гласит, что двусторонние договора и договора с небольшим количеством участников принимаются, как правило, единогласно. Такое правило применялось вплоть до принятия Венской конвенции о праве международных договоров от 23 мая 1969 г.

В связи с появлением большого количества государств, которые активно участвуют в международных конференциях *п. 2 ст. 9 Венской конвенции обязует принимать текст договора на международной конференции путем голосования за него двух третей государств, которые присутствуют и берут участие в голосовании, если тем же большинством голосов они не решили применить другое правило.*

На конференциях, принятие текста договора проходит соответственно несколько стадий:

- ✓ в определенном комитете (подкомитете);
- ✓ на пленарном заседании конференции.

Принятие текста договора, который составляется в международной организации, происходит согласно со специально разработанными правилами или уставом этой организации (МОП, ЮНЕСКО, ВООЗ и пр.).

После того как текст договора в результате переговоров согласован и принят, становится необходимо каким-то образом зафиксировать, что данный текст является окончательным и не подлежит изменениям со стороны уполномоченных.

*Процедура, с помощью которой принят текст договора и объявляется окончательным, называется **установлением аутентичности текста**. Это особая стадия в заключении международного договора, так как любое правительство, прежде чем взять на себя обязательство по договору, должно точно знать, какое же его окончательное текстуальное содержание.*

Процедура установления аутентичности текста определяется или в самом тексте, или путем соглашения между государствами, которые договариваются (статья 10 Венской конвенции 1969 года).

На сегодняшний день применяются такие формы установления аутентичности текста международных договоров:

- парафирование;
- включение текста договора в заключительный акт международной конференции, на которой он был принят;
- включение текста договора в резолюцию международной организации;
- другая согласованная процедура.

Парафирование - это установление аутентичности текста договора инициалами уполномоченных государств, которые договариваются в свидетельство того, что данный согласованный текст договора является окончательным.

Парафирование может принадлежать как к отдельным статьям договора, так и ко всему договору в целом. Поскольку парафирование, в сущности, не является подписанием (некоторые ученые называют его предыдущим подписанием), потому что не выражает согласия государства на обязательность для него международного договора, то специальных полномочий на парафирование не нужно.

3 СТАДИЯ

Выражение согласия на обязательность международного договора.

Как было указано выше, представители государств в ходе переговоров занимаются только составлением текста договора, принятием его и установлением аутентичности. Поэтому никакие действия, которые происходят на этих стадиях, не могут рассматриваться как выражение согласия государства на обязательность для него разрабатываемого договора.

Такая обязательность может наступать только в результате осуществления одной из нескольких форм выражения согласия государства на обязательность для него данного договора. Способам (формам) выражения

согласия субъекта международного права на обязательность для него договора посвящена довольно большая группа статей Венских конвенций 1969 и 1986 гг. (статьи 11-18).

Согласие государства на обязательность для него договора, как указано в ст. 11, может быть выражено:

- подписанием договора;
- обменом документами, которые образуют договор;
- ратификацией договора;
- принятием договора;
- утверждением договора;
- присоединением к договору;
- любым другим способом, о котором договорились.

Подписание договора является одновременно формой принятия текста договора на стадии его подготовки и одной из форм согласия государства на его обязательность.

Обмен документами, которые образуют договор, представляет собой упрощенную процедуру его заключения. При этом должностные лица (или уполномоченные) присылают друг другу письма (ноты), в которых излагаются предварительно согласованные положения по сути вопроса.

Такая процедура означает согласие на обязательность этих положений для государства, которое присылает ноту.

Ратификация - это утверждение договора одним из вышестоящих органов властей государства согласно процедуре, предусмотренной национальным законодательством. Например, международные договора Украины ратифицирует Верховная Рада Украины путем принятия специального закона о ратификации, который подписывает Председатель Верховной Рады Украины. Эта норма закреплена в ст. 7 Закона Украины «О международных договорах Украины». **Там же содержится перечень международных договоров Украины, которые подлежат ратификации:** политические договора; договора, которые касаются прав и свобод человека; о гражданстве

и ряде других.

Ратификация воплощается в двух различных актах:

а) международном - то есть в ратификационной грамоте (документе, который подтверждает ратификацию международного договора правомочным органом государства).

Обычно ее подписывает глава государства (правительства) и скрепляет подписью министр иностранных дел. Она может сдаваться на сохранение (депонироваться) депозитарию многостороннего договора. При заключении двустороннего договора может происходить обмен ратификационными грамотами между его участниками;

б) внутригосударственном нормативном акте (законе, указе и т.д.).

Такие акты соответствуют и двум функциям ратификации - международной и внутригосударственной.

Ратификация не является обязательной стадией заключения международного договора. На это указывается в ст. 14 Венской конвенции 1969г.

Ратификация международного договора имеет и важные юридические последствия, как международно-правовые, так и внутригосударственные. В международно-правовом плане ратификация:

- *закрепляет наиболее авторитетно согласие государства на обязательность для него ратифицированного им международного договора;*
- *возлагает на государство, которое ратифицировало договор, обязанность воздерживаться от действий, которые лишили бы договор его объекта и цели;*
- *вводит договор в силу, если это отвечает условиям договора;*
- *при вступлении договора в силы государство с момента его ратификации становится его полноправным участником.*

Что касается внутригосударственного действия ратификации, то ее юридические последствия определяются внутренним правом государства.

Принятие договора - это особая форма, с помощью которой

государство выражает в международном плане свое согласие на обязательность для него договора (принятие международного Договора следует отличать от принятия текста договора при его рассмотрении).

Формы принятия договора указываются, как правило, в самих международных документах. Например, в ст. 79 Устава Всемирной организации здравоохранения сказаны: «Государства могут присоединиться к этому Уставу путем:

- 1) подписания без предосторожностей относительно его утверждения;
- 2) подписания с условием его утверждения с последующим принятием или
- 3) принятия.

Принятие осуществляется путем вручения формального документа Генеральному Секретарю ООН».

Утверждение договора (иногда употребляется термин «конфирмация договора») *означает окончательное одобрение международного договора правительством или другим компетентным органом, если заключение договора в его компетенции.*

Присоединение к договору *осуществляется в случае, если государство с самого начала не принимало участия в договоре, но намерено присоединиться к нему на условиях, предусмотренных в договоре. Договора, как уже отмечалось, которые присоединение к ним других государств, **называются открытыми.***

2. ДЕЙСТВИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ И ИХ ПРИМЕНЕНИЕ

Вступление международного договора в силу зависит от нескольких обстоятельств.

Международный договор, который не подлежит ратификации,

вступает в силу сразу же после его подписания.

При заключении двухсторонних договоров, которые подлежат ратификации, - результатом такого действия является подготовка ратификационной грамоты, которую подписывает глава парламента и скрепляет подписью министр иностранных дел - договор вступает в силу после обмена контрагентами ратификационными грамотами. При ратификации многостороннего международного договора ратификационные грамоты сдаются на хранение депозитарию.

Депозитарием называется хранитель ратификационных грамот государств-участников многостороннего договора. Ним может быть:

- ✓ государство, на территории которого происходили переговоры; либо подписание договора,
- ✓ одно из государств-участников договора.

Депозитарием может быть:

- одно или несколько государств,
- международная организация
- главное исполнительное должностное лицо исполнительной организации.

Депозитарий договора может быть указан в самом договоре.

Присоединение к международному договору является одной из форм выражения согласия государства на обязательность для нее международного договора.

Существует несколько толкований такого присоединения:

- некоторые ученые думают, что присоединение к международному договору является присоединением государства к определенной части международного договора;
- другие считают, что присоединение возможно лишь к договору, который уже возымел силу, то есть государство, которое присоединяется, отсутствовало среди первичных участников, которые подписали договор;
- новейшая договорная практика свидетельствует, что право на присоединение существует независимо от вступления договора в силу.

Вступление (привступление) в международный договор является одной из форм присоединения и на практике является принятием всего договора. В договоре обычно указывается порядок присоединения и государства, которые могут присоединиться.

Любой из участников договора имеет право на предостережение.

Предостережение - это одностороннее заявление государства, сделанное при подписании, ратификации, утверждении, принятии договора, присоединение к нему, с помощью которой оно хочет исключить или изменить юридическое действие определенных положений договора в их применении к данному государству.

Юридические последствия предостережения состоят в том, что оно изменяет положение договора в отношениях между государствами и другими участниками договора, которые его произвели. Предостережение одного участника договора не изменяет положений договора для других участников в отношениях между ними. Возражение против предостережения какого-то участника договора, выдвинутое другим его участником, препятствует вступлению договора в силу между этими государствами, если об этом заявит государство, которое возражает.

Предостережения встречаются только в многостороннем договоре.

Право на предостережение является суверенным правом каждого государства.

Следует иметь в виду, что если договор не предусматривает иного, предостережение может быть снято государством, которое его сделало, в любое время.

Международный договор подлежит регистрации и опубликованию. Для этого, согласно со статьей 102 Устава ООН, он направляется в Секретариат ООН, который осуществляет международную регистрацию договоров. Договора, не зарегистрированные в ООН, не теряют юридической силы, но государство не имеет право ссылаться на них в органах Системы ООН. Секретариат ООН организует публикацию

Зарегистрированных договоров. Неопубликованные международные договора не признаются органами международного правосудия, прежде всего Международным Судом ООН, и ссылаться на них стороны в споре не имеют права.

Соблюдение международных договоров базируется на древнейшем принципе «Pacta sunt servanda» - договоры должны быть соблюдены.

Этот принцип в результате своего многовекового применения, был воспринят на уровне межгосударственных отношений и стал одним из основных принципов современного международного права. В статье 26 Венской конвенции 1969 года закреплено, что «каждый действующий договор обязателен для его участников и должен ими добросовестно выполняться».

Применение международных договоров содержит в себе такие понятия:

- а) обратную силу международных договоров;**
- б) территориальную сферу его действия;**
- в) конкуренцию международных договоров и прочие вопросы.**

Конвенция 1969 года установила, что положения вновь заключенного договора не имеют обратной силы и обязательны для каждого участника в отношении всей его территории, если не оговорено иное.

До истечения срока действия договор может быть продолжен (пролонгирован).

Продолжение (пролонгация) международного договора представляет собой механизм продолжения срока действия международного договора, который основан на договоренности его участников или закладывается в сам текст международного договора.

Продолжение срока действия договора происходит автоматически (на 5-10 лет при наличии указания об этом в самом договоре) - автоматическая пролонгация; или с помощью подписания дополнительного протокола к международному договору (при отсутствии возражений участников договора).

3. ПРЕКРАЩЕНИЕ И ПРИОСТАНОВЛЕНИЕ ДЕЙСТВИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ

Венские конвенции предусматривают основания прекращения действия международного договора:

3. **К прямым основаниям** принадлежат те обстоятельства, когда есть согласие всех участников или требование одной из сторон; в этом случае действие договора прекращается в целом с указанием причин (например, Варшавский договор 1949 года);

4. **К косвенным** принадлежат те обстоятельства, когда заинтересованная сторона осуществляет свое право считать договор таким, который утратил действие.

Общими основаниями прекращения действия договора являются:

- ◆ согласие сторон для замены международного договора на новый договор;
- ◆ окончание срока действия международного договора;
- ◆ прекращение действия международного договора в связи с достижением целей, поставленных в договоре;
- ◆ денонсация международного договора;
- ◆ прекращение существования одного из субъектов международного договора;
- ◆ невозможность выполнения договора;
- ◆ предостережение об обстоятельствах, которые изменились, - так называемые регулятивные условия (например, международный договор был рассчитан на мирное время, но началась война);
- ◆ невыполнение договора одной из сторон.

К условиям недействительности договора относят:

- ✓ абсолютную недействительность (незначительность) договора и
- ✓ относительную недействительность (оспариваемость) договора.

Абсолютная недействительность договора не зависит от свободы

государств-участников, от того, объявили они его недействительным или нет. Такой договор с самого начала его заключения (*ad initio*) является недействительным.

Венская конвенция 1969 года пересчитывает **такие основания, которые разрешают считать договор недействительным:**

1) если заключение договора явилось результатом угрозы силой или ее применение в нарушении принципов международного права;

2) если в момент заключения договор противоречит основным принципам международного права.

В Венской конвенции также указываются такие основания, на которые может ссылаться сторона, которая оспаривает действительность договора:

б) если государство заключило договор под влиянием обманных действий другого государства, которое принимало участие в переговорах (статья 49);

7) если согласие государства на обязательность для него договора была выражена в результате прямого или косвенного подкупа ее представителя другим государством, которое принимало участие в переговорах (статья 50);

8) если согласие государства на обязательность для него договора была выражена в результате принуждения ее представителя действиями или угрозами, направленными против него (статья 51);

9) если при подписании договора была допущена ошибка, которая касается факта или ситуации, которая, по предположению государства, которое заявило, существовали при заключении договора и представляли собой существенное основание для его согласия на обязательность для него договора (статья 48);

5) если было допущено нарушение положения внутреннего права, которое касается компетенции заключать договора, при условии, что нарушение было явным, объективным очевидным для любого

государства (статья 46).

Просмотр (ревизия) договора может быть сделана не иначе чем с согласия всех его участников с целью приспособления договора к новым обстоятельствам или улучшению договорных условий.

Ревизия может быть сделана как в рамках бывшего срока действия договора, так и с установлением нового. Например, в Договоре об Антарктике 1959 года было указано, что через 30 лет стороны могут поставить вопрос о просмотре договора.

Денонсация - *это правомерное прекращение действия международного договора на условиях, предусмотренных в самом договоре.*

Приблизительное формулирование механизма денонсации, которая закрепляется в договоре, может быть приблизительно следующим: «Настоящий договор будет действовать на протяжении десяти лет с момента вступления в силу. Договор будет оставаться в силе на следующие пятилетние периоды, если одна из Договорных Сторон не меньше чем за шесть месяцев до окончания очередного срока не известит другую Договорную Сторону о своем намерении его денонсировать». На практике желания денонсировать договор выражается в виде заявления одной из сторон о прекращении действия международного договора в соответствии с условиями, предусмотренными самим договором. Следует иметь в виду, что денонсация может быть обжалована. **Характерными признаками денонсации являются:**

- *строго определенный порядок, закрепленный в договоре;*
- *своевременное, установленное договором предупреждения;*
- *хронологические рамки (срок), в границах которых одна из сторон может заявить предупреждение;*
- *указание на срок после сделанного предупреждения, когда договор прекратит свое действие.*

В международном праве известно аннулирование международного договора.

Аннулированием называется *объявление одной из сторон о своем*

отказе выполнять заключенный нею договор. Как правило, такой односторонний отказ международным правом не допускается, считается ним неправомерным. Тем не менее если вторая сторона в договоре умышленно и систематически нарушает договор, не исполняет свои обязанности по договору, он может быть аннулирован. В таком случае при надлежащей мотивации, обосновании, аннулирование не будет являться противоправным.

4. ТОЛКОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ

Толкование договора - это установление истинного смысла и содержания договора на основании выяснения соответствующей действительности согласованной свободы и намерений сторон в момент заключения договора, который дается или самими сторонами, или уполномоченными ними на то органами и лицами с целью наиболее полного и точного исполнения условий договора.

В международной практике применяются два вида толкования договоров:

- **официальное** (юридическое обязательное для сторон);
- **доктринальное** (для участников договора не имеет обязательного значения).

Доктринальное толкование могут давать авторитетные ученые, дипломаты, государственные деятели, высказывая свою личную мысль по какому-либо вопросу.

Официальное толкование подразделяется на:

- 3) **аутентичное** - которое предоставляется участникам договора и обязательное для них в качестве результата взаимного согласия сторон;
- 4) **судебное (казуальное)** - которое предоставляется по просьбе сторон судебными или арбитражными органами. Оно

обязательно только для участников договора и только в данном споре, на рассмотрение что стороны дали согласие.

Известные и другие способы толкования договоров:

- ✓ грамматическое,
- ✓ логическое,
- ✓ систематическое
- ✓ историческое.

Лекция

ТЕМА: «ПРАВО ПРАВ ЧЕЛОВЕКА»

ПЛАН:

1. ПОНЯТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.
2. Классификация международных актов о правах человека.
3. Международные органы по защите прав человека
4. *Международно-правовое обеспечение стандартов в области прав человека в мирное время*
5. *ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ПЕРИОД ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ*

1. ПОНЯТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Международное право прав человека - отрасль международного права, принципы и нормы которой регулируют сотрудничество государств в обеспечении прав человека.

Речь идет о новой отрасли, получившей развитие после принятия Устава ООН. Несмотря на свою короткую историю, эта отрасль заняла центральное положение в системе международного права.

Однако некоторые ученые, включают международное право прав человека в более широкую отрасль международного права – гуманитарное право.

Международное гуманитарное право – это совокупность принципов и норм, которые регулируют отношения между государствами в отношении защиты прав человека и основных свобод для всех, независимо от расы, пола, языка и религии как в мирное время, так и в период вооруженных конфликтов

Не отступая от своего межгосударственного характера, международное право все более ориентируется на человека. И в этом нет противоречия. Скорее можно говорить о закономерной связи. Уважение прав человека, демократия - важная гарантия мира. В международных актах подчеркивается, что уважение этих прав является основой всеобщего мира.

Международное право призвано стать гомоцентричным, т. е. ориентированным на человека. Оно придало статус императивных норм принципам и нормам о правах человека. Оно исходит из того, что соответствующим статусом они должны обладать и в правовой системе государства.

Государство не имеет права «совершать какие бы то ни было действия, направленные на уничтожение или неправомерное ограничение любых международно признанных прав и свобод» (ч. 1 ст. 5 Международного пакта о гражданских и политических правах).

Эти положения нашли отражение и в Конституции Украины, которая придала особую юридическую силу общепризнанным принципам и нормам международного права о правах человека

Все это вовсе не ущемляет прав государства. Международное право указывает не только на права, но и на обязанности человека в отношении своего государства. **Недопустимо**

злоупотребление правами человека в ущерб правам государства. Всеобщая декларация прав человека установила, что каждый человек имеет обязанности перед обществом, в котором только и возможно свободное развитие его личности (ст. 29).

Между правами государства и человека могут возникать противоречия. Задача состоит в том, чтобы гармонизировать их осуществление. Важная роль в этом принадлежит международному праву.

Права государства и права человека должны осуществляться в соответствии с целями и принципами Устава ООН (ч. 3 ст. 29 Всеобщей декларации прав человека).

В подавляющем большинстве права человека носят индивидуальный характер, они предназначены для отдельного человека.

Вместе с тем существуют и коллективные права, принадлежащие объединениям индивидов: народам, нациям, национальным меньшинствам, коренным народам. Порой такие права называют правами человека второго поколения. Реализация коллективных прав является условием обеспечения прав входящих в них индивидов.

2. Классификация международных актов о правах человека

Международные акты о правах человека можно классифицировать по различным основаниям. Считается, что приведенная ниже классификация, основана на пространственной, субъектно-объектной и предметной основах, она является наиболее удобной как с теоретических, так и с практических позиций.

1. Международные документы универсального характера, которые содержат в себе:

- Международный билль о правах человека;
- документы, которые закрепляют права человека в решениях международных конференций;
- международные акты, которые закрепляют право на самоопределение и права народов;
- акты, направленные на предупреждение дискриминации;
- акты, которые закрепляют принципы правосудия;
- акты, которые регулируют права лиц, которые были подвергнуты задержанию или тюремному заключению;
- акты, которые регулируют права женщин;
- акты, которые регулируют права детей;
- акты, которые закрепляют экономические и социальные права;
- акты, которые закрепляют права на пользование достижениями культуры, информации, свободой ассоциаций;
- акты, которые регламентируют защиту прав человека в вооруженных конфликтах;
- акты, которые устанавливают международные военные преступления и преступления против человечества;
- акты, которые регулируют запреты рабства, подневольного состояния, принудительного труда.

2. Документы регионального характера содержат в себе:

- документы Совета Европы;
- документы Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе;
- Документы Содружества Независимых Государств;
- Американскую конвенцию о правах человека;
- Африканскую Хартию прав человека и народов.

3. Международные органы по защите прав человека

Соглашения государств, которые предусматривают право конкретного гражданина требовать от своего государства выполнения международно признанных прав и свобод, подкрепляются международными механизмами, созданными в рамках разнообразных международных организаций.

Международные органы по обеспечению и защите прав человека (далее комитеты по правам человека) создаются в соответствии с положениями соответствующих конвенций.

Комитеты прав человека состоят из экспертов. В их состав входят граждане государств, которые принимают участие в договоре, которым присущи высокие моральные качества и признанная компетентность в области прав человека.

При этом *в состав комитета не могут входить двое граждан одного и того же государства. Члены комитетов избираются государствами-участниками договора (обычно на четыре года) на заседании, которое специально созывается (как правило, Генеральным секретарем ООН).*

В компетенцию международных органов по защите прав человека входит рассмотрение:

- 1) **докладов** государств-участников договора о законодательных, административных и прочих мерах, которые принимаются ними для внедрения в жизнь обязательств, которые содержатся в договоре;
- 2) **сообщений** государств-участников договора о том, что другое государство-участник не выполняет своих обязательств по данному договору;
- 3) **индивидуальных петиций (жалоб)** от лиц, которые утверждают, что какое-либо из их прав, зафиксированное в определенном договоре, было нарушено, и которые исчерпали все внутригосударственные способы правовой защиты.

Право на рассмотрение жалоб индивидов предоставляется:

- ◆ Комитету по правам человека,
- ◆ Комитету по ликвидации расовой дискриминации,
- ◆ Комитету против пыток и некоторым другим международным органам.

Процедура рассмотрения индивидуальных петиций вообще то одинакова для большинства комитетов. ***Получив сообщение о нарушении каким-либо государством прав индивида, предусмотренных в международном договоре, комитет должен убедиться, что этот же вопрос не рассматривается в соответствии с другой процедурой международного рассмотрения или урегулирования: лицо исчерпало все доступные внутренние способы правовой защиты*** (данное правило не действует, когда применение таких способов неоправданно затягивается).

Комитет вправе признать неприемлемым любое сообщение, которое является анонимным или несовместимым с положениями договора.

Признав петицию приемлемой, комитет извещает соответствующее государство, которое на протяжении определенного срока подает письменные объяснения, которые разъясняют этот вопрос и любые принятые им меры. При этом государство и лицо, которое направило жалобу, находятся перед Комитетом в равных условиях.

Комитет на закрытом заседании исследует сообщение лица, объяснение государства и извещает свои соображения обеим сторонам.

Решения комитетов по индивидуальным жалобам юридическое неobligательны, тем не менее, государства выполняют их добровольно, восстанавливая нарушенные права лиц и приводят свое законодательство и правоприменительную практику в соответствии с международно-правовыми нормами.

Следует отметить, что в рамках определенных международно-правовых соглашений основываются универсальные и региональные механизмы контроля за соблюдением прав человека, которые приводятся в действие соответствующими международными органами и организациями. Основные из которых мы рассмотрим ниже.

КОМИТЕТ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА ООН

Комитет по правам человека ООН создан на **основе резолюции Генеральной Ассамблеи ООН 2200А (XXI) от 16 декабря 1966** года и в соответствии со статьей 28 Пакта о гражданских и политических правах 1966 года и Факультативного протокола к этому Пакту. Фактически Комитет **является самостоятельным международным органом и состоит из восемнадцати экспертов, которые выступают в личном качестве.**

Члены Комитета избираются из граждан государств-участников Пакта сроком на 4 года и могут быть переизбраны. Кворум образует присутствие двенадцати членов Комитета, а постановления Комитета принимаются большинством голосов присутствующих членов.

В соответствии с Факультативным протоколом к Международному пакту о гражданских и политических правах 1966 года, *государство-участник Пакта, который становится и участником Протокола, признает компетенцию Комитета принимать и рассматривать сообщения лиц, которые утверждают, что какое-то из их прав, перечисленных в Пакте, было нарушено. Получив сообщение, Комитет извещает определенное государство, которое на протяжении шести месяцев подает Комитету письменные объяснения, которые разъясняют этот вопрос, и извещает о мерах, которые могут быть приняты.*

Эта процедура может иметь место лишь в том случае, если гражданин докажет, что он исчерпал все внутригосударственные (национальные) способы защиты своих прав, и если заявление не является анонимным.

Комитет по экономическим, социальным и культурным правам

Комитет по экономическим, социальным и культурным правам основан в соответствии с решением Экономического и Социального Совета ООН в 1985 году.

Комитет осуществляет наблюдение за выполнением Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах 1966 года и состоит из 18 экспертов.

Комитет по ликвидации расовой дискриминации

Комитет образован в соответствии с положениями статьи 8 Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1966 года.

Комитет состоит из 18 экспертов, которые избираются сроком на четыре года и имеют высокие моральные качества, непредвзятость и действуют в личном качестве.

Комитет рассматривает регулярно:

- доклады, которые предоставляются государствами о принятых ими законодательных, административных и других мерах по выполнению положений Конвенции;
- заявления государств-участников Конвенции о том, что другое государство не выполняет положений Конвенции.

Кроме того, любое государство-участник Конвенции может заявить, что оно признает компетенцию Комитета принимать и рассматривать сообщения от отдельных лиц или группы лиц, которые утверждают, что они являются жертвами нарушения данным государством-участником каких-либо прав, изложенных в Конвенции.

Комитет по ликвидации дискриминации по отношению к женщинам

Комитет по ликвидации дискриминации по отношению к женщинам создан на основе статьи 17 Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации по отношению к женщинам 1979 года.

Комитет состоит из 23 экспертов, которые обладают высокими моральными качествами и действуют в личном качестве.

Комитет рассматривает регулярно доклады, которые предоставляются государствами-участниками о законодательных, административных и судебных мерах по выполнению положений Конвенции.

Комитет также наделен полномочиями рассматривать индивидуальные петиции.

Комитет ежегодно через ЭКОСОС подает доклад Генеральной Ассамблее ООН о своей деятельности и может вносить предложения и рекомендации общего характера, основанные на изучении к наводнениям и информации, полученной от государств-

участников.

КОМИТЕТ ПРОТИВ ПЫТОК

Комитет против пыток основан в соответствии со статьей 17 Конвенции против пыток и других жестоких, нечеловеческих, которые унижают достоинство, видов обращения и наказания 1984 года.

Комитет состоит из десяти экспертов, которые обладают высокими моральными качествами и признанной компетенцией в области прав человека и выступающих в личном качестве.

Комитет вправе получать и рассматривать сообщения лиц, которые находятся под его юрисдикцией, которые утверждают, что они являются жертвами нарушения положений Конвенции, или сообщения такого рода, которые поступают от их имени.

Комитет также наделен определенными функциями по решению споров между государствами-участниками Конвенции, для чего вправе создавать Согласительную комиссию.

Комитет по правам ребенка

Комитет по правам ребенка основан в соответствии со статьей 43 Конвенции о правах ребенка 1989 года.

Он состоит из десяти экспертов, которые действуют в личном качестве, обладают высокими моральными качествами и признанной компетенцией в области прав человека.

Комитет рассматривает регулярно предоставляемые доклады государств-участников Конвенции о мерах по обеспечению прав детей и информирует об этом Экономический и Социальный Совет ООН. Комитет не рассматривает индивидуальные петиции.

Верховный комиссар ООН по правам человека

Должность Верховного комиссара по правам человека была утверждена в соответствии с резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 48/141 от 20 декабря 1993 года. В основе этой резолюции лежало решение Всемирной конференции по правам человека (Вена, 1993 год).

Согласно с упомянутой резолюцией Верховный комиссар по правам человека назначается Генеральным секретарем ООН и является его заместителем. Он имеет статус **«должностного лица ООН»** и несет «под руководством и эгидой Генерального секретаря основную **ответственность за деятельность Организации Объединенных Наций в области прав человека»**.

Фактически же, Верховный комиссар по правам человека *осуществляет общее руководство деятельностью Центра по правам человека ООН* - структурного подразделения Секретариата ООН.

Европейский Суд по правам человека

Европейский Суд по правам человека был создан в 1959 году как *основной элемент регионального контрольного механизма по соблюдению положений Европейской конвенции по защите прав человека и основных свобод 1950 года. Штаб-квартира Суда находится в Страсбурге (Франция).*

На сегодняшний день в контрольном механизме по соблюдению положений Конвенции произошли изменения. *В соответствии с Протоколом № 11 к Конвенции, который вступил в действие в ноябре 1998 года, в нем участвуют два органа:*

- Комитет министров Совета Европы и
- Европейский Суд по правам человека.

Европейский Суд по правам человека является единственным органом контроля за соблюдением государствами-участниками положений Конвенции.

Суд работает на постоянной основе и состоит из числа судей, которые отвечают количеству государств-участников Конвенции. Парламентская Ассамблея СЕ от каждого

государства-члена СЕ избирает одного судью. Судьи заседают в Суде в личном статусе.

Каждое государство-участник вправе передать на рассмотрение Суда любое нарушение положений Конвенции 1950 года или протоколов к ней со стороны другого участника.

Суд также наделен компетенцией принятия от какого-либо лица, группы лиц или неправительственной организации заявлений о нарушении любым из государств-участников прав, закрепленных в Конвенции и протоколах к ней. При этом заявители должны соблюдать определенные процедурные требования. Государства-участники обязаны не препятствовать реализации этого права.

Суд рассматривает представленные ему дела:

- ✓ **в комитетах, которые состоят из трех судий,**
- ✓ **в палатах - из семи судий и в**
- ✓ **Большой палате - из 17 судий.**

Суд по просьбе Комитета министров СЕ может давать консультативные выводы по правовым вопросам, которые касаются толкования Конвенции 1950 года и протоколов к ней.

Затраты Суда оплачиваются Советом Европы.

Комиссия по правам человека

Комиссия по правам человека создана согласно с Уставом Содружества Независимых Государств 1993 года и Положения об этой комиссии 1993 года (**Украина не входит в эту комиссию.**)

Комиссия рассматривает письменные сообщения государств - членов Содружества о нарушении прав человека. Она также вправе рассматривать индивидуальные петиции (см. также Конвенцию Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека 1995 года).

Контрольные механизмы в рамках ОБСЕ

В рамках ОБСЕ также есть определенные механизмы контроля по соблюдению прав человека, но учитывая то, что членами этой организации являются как европейские государства, так и государства Средней Азии (республики бывшего СССР), эти механизмы приобретают межрегиональный характер.

Так, любое государство - член ОБСЕ вправе запросить у другого члена организации информацию по конкретному нарушению прав человека. Причем ответ на такой запрос должен быть отправлен не позднее 10 дней со дня получения запроса.

По просьбе государства - члена ОБСЕ могут также создаваться комиссии экспертов для рассмотрения определенных вопросов и возможного содействия в решении проблем по правам человека на ее территории.

Руководящий совет ОБСЕ, который состоит из министров иностранных дел государств-членов организации, участвует в решении спорных вопросов по проблеме прав человека.

В 1992 году в рамках организации была **создана должность Верховного комиссара в делах национальных меньшинств ОБСЕ.** **Это международное должностное лицо выступает в качестве омбудсмана,** который отстаивает права национальных меньшинств, а также занимается расследованием частных случаев нарушения прав человека. Кроме этого, в его функции входит выявление ситуаций межэтнической напряженности, которые могут создавать угрозу для мира, безопасности или отношений между государствами - членами ОБСЕ, и содействие их скорейшему урегулированию.

4. Международно-правовое обеспечение стандартов в области прав человека в мирное время

Вместе с подготовкой проектов Международных пактов о правах человека ООН разработала целую серию международных документов, которые касаются обеспечения

неотъемлемых прав и основных свобод человека.

В СВЯЗИ С ТЕМ, ЧТО РЯД СТРАН ДОПУСКАЕТ ГРУБЫЕ И МАССОВЫЕ НАРУШЕНИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА, КОТОРЫЕ ОТРИЦАТЕЛЬНО ВЛИЯЮТ НА ВСЮ СИСТЕМУ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЛИБО ПРЕДСТАВЛЯЮТ, ЛИБО МОГУТ ПРЕДСТАВЛЯТЬ УГРОЗУ МЕЖДУНАРОДНЫМ МИРУ И БЕЗОПАСНОСТИ, В РАМКАХ ООН БЫЛИ ПОДГОТОВЛЕНЫ И ОТКРЫТЫ ДЛЯ ПОДПИСАНИЯ КОНВЕНЦИИ О СОТРУДНИЧЕСТВЕ ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С ТАКИМИ НАРУШЕНИЯМИ.

Из опыта преступлений фашизма в годы Второй мировой войны *геноцид был признан преступлением против человечества, и государства обязались сотрудничать для борьбы против него в Конвенции о предотвращении преступлений геноцида и наказание за него 1948 г.*

ПОЛИТИКА АПАРТЕИДА, ОСУЩЕСТВЛЯЕМАЯ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ ПАР, ТАКЖЕ БЫЛА ПРИЗНАНА ПРЕСТУПЛЕНИЕМ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА, И ГОСУДАРСТВА ОБЯЗАЛИСЬ УПОТРЕБИТЬ ВСЕ МЕРЫ ПО ЛИКВИДАЦИИ ЭТОЙ ПОЛИТИКИ В МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНВЕНЦИИ О ПРЕКРАЩЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ АПАРТЕИДА И НАКАЗАНИИ ЗА НЕГО 1973 Г.

Были разработаны и приняты конвенции о ликвидации таких массовых и грубых нарушений прав человека, как дискриминация по признаку расы, пола, религии. Генеральная Ассамблея ООН приняла Международную конвенцию о ликвидации всех форм расовой дискриминации 1965 г., в которой государства признали, что *«дискриминация людей по признаку расы, цвета кожи или этническому происхождению является препятствием для дружественных и мирных отношений между нациями и может привести к нарушениям мира и безопасности среди народов, а также гармоничного сосуществования лиц даже внутри того самого государства»* и обязались употребить все необходимые меры по ликвидации расовой дискриминации.

Генеральная Ассамблея приняла *Конвенцию о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин* 1979 г., в которой государства-участники *признали, что дискриминация женщин нарушает принципы равноправия, человеческого достоинства, обязались всеми соответствующими способами проводить политику ликвидации дискриминации женщин.*

Генеральная Ассамблея приняла Декларацию о ликвидации всех форм нетерпимости и дискриминации на основе религии или убеждений 1981 г., в которой отметила уверенность государств — членов Организации, что *свобода религии или убеждений оказывает содействие достижению целей общего мира, социальной справедливости и дружбы между народами и ликвидации идеологии и практики колониализма и расовой дискриминации. Члены ООН призвали все государства применить эффективные меры для предотвращения дискриминации на основе религии или убеждений и ее ликвидации.*

Международная организация труда *приняла Конвенцию о дискриминации в области труда и занятий* 1958 г. № 111, а ЮНЕСКО - *Конвенцию о борьбе с дискриминацией в области образования* 1960 г., которые *предусматривают обязательства государств Относительно ликвидации дискриминации в указанных областях.*

Таким образом, в современном международном праве были приняты обычаевые и договорные нормы, которые запрещают грубые и массовые нарушения прав человека.

Вместе с тем в пределах ООН были разработаны международные документы, которые конкретизируют и предусматривают обязательства государств по отдельным правам и свободам, которые были включены в Международный билль о правах человека. К таким документам относятся:

- Конвенция о сокращении безгражданства 1961 г.,
- Конвенция о статусе беженцев 1951 г.,
- Конвенция о статусе апатридов 1954 г.,
- Конвенция о правах ребенка 1989 г.,

➤ Конвенция против пыток и других жестоких, нечеловеческое или таких, которые унижают достоинство, видов обращения или наказания 1984 г. и пр.

Положение п. 2 ст. 1 и ст. §5 Устава ООН провозглашают принцип равноправия и самоопределение народов, ст. 1 обоих Международных пактов о правах человека провозглашают право народов на самоопределение, а в Декларации о принципах международного права 1970 г. представлено юридическое содержание этого принципа.

Генеральная Ассамблея ООН приняла Декларацию о праве народов на мир 1984 г., в которой торжественно провозгласила, что «народы нашей планеты имеют священное право на мир». Все это дает основания считать, что сложились международные стандарты не только прав человека, но и прав народов.

В современном международном праве сложились также мировые стандарты прав народов, прежде всего такие коллективные права, как уже упоминавшееся право народов и наций на равноправие и самоопределение и т.п.

5. ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ПЕРИОД ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ

Статистика Международного комитета Красного Креста свидетельствует, что на протяжении последних 5 тыс. лет состоялось примерно 14 тыс. войн, в которых погибло приблизительно 5 млрд. людей. За последние 3 тыс. 400 лет на Земле было лишь 250 лет общего мира.

Первая мировая война привела к гибели 10 млн. лиц (в пропорции 20 комбатантов на одно гражданское лицо) и еще примерно 21 млн. погиб от эпидемий.

Во Второй мировой войне было убито уже 40 млн. человек, приблизительно одинаково комбатантов и гражданских лиц. Только в период между 1945 и 1966 гг. на Земле состоялось не менее 73 вооруженных конфликтов.

По подсчетам экспертов, в современных вооруженных конфликтах соотношения убитых среди комбатантов и гражданских лиц будет уже обратным:

- **в обычной войне** — 10 гражданских лиц на одного комбатанта;
- **в ядерной войне** — 100 гражданских лиц на одного комбатанта.

Исходя из этого защита прав человека в период вооруженных конфликтов приобретает все большее значение. Учитывая вышесказанное необходимо дать определение и краткую характеристику всем субъектам, которые являются участниками вооруженных конфликтов. А именно это:

- 1) Комбатанты;
- 2) Наемники;
- 3) Добровольцы;
- 4) Шпионы;
- 5) Парламентарии;
- 6) Военнопленные.

Комбатанты - это лица, которые входят в состав вооруженных сил стороны, которая состоит в конфликте (кроме медицинского и духовного персонала), и имеют право брать непосредственное участие в военных действиях.

В соответствии с международным правом предоставленный комбатантам статус участников активных боевых действий рассматривается как совокупность присущих им прав и характерных особенностей. Наиболее важными из них являются такие:

- за комбатантами признается право применять военное насилие;
- к самим комбатантам может применяться военное насилие;
- комбатанты, которые попали под власть противоположной стороны, являются военнопленными;
- статус комбатанта не распространяется на наемников.

В соответствии с Женевскими конвенциями 1949 г. участниками боевых действий считаются:

- личный состав регулярных вооруженных сил;
- ополчение и добровольческие отряды (которые входят и которые входят в состав регулярных вооруженных сил);
- личный состав организованных движений сопротивления, если он отвечает таким условиям:
 - во главе стоит лицо, ответственное за своих подчиненных;
 - имеет определенный и четко видимый издали распознавательный знак;
 - открыто носит оружие;
 - соблюдает в своих действиях законов и обычаев войны;
- члены экипажей торговых судов и гражданских самолетов, которые непосредственно принимают участие в военных действиях;
- население, которое при приближении неприятеля взялось за оружие, когда оно отвечает двум условиям:
 - открыто носит оружие;
 - соблюдает законы и обычаи войны.

Наемник – это (ссылаясь на ст. 47 Дополнительного протокола I к Женевским конвенциям 1949 г) любое лицо, которое:

- а) специально завербовано на месте или за границей для участия в вооруженном конфликте;
- б) фактически берет непосредственное участие в военных действиях;
- в) руководствуется желанием получить личную выгоду или материальное вознаграждение;
- г) не является ни гражданином стороны, которая находится в конфликте, ни лицом, которое постоянно проживает на территории, контролируемой данной стороной;
- д) не входит в личный состав вооруженных сил стороны, которая находится в конфликте;
- е) не посланное государством, которое не является стороной, которая находится в конфликте, для выполнения официальных обязанностей как лицо, которое входит в состав ее вооруженных сил.

Добровольцы - это частные лица, которые сами переходят границу с целью вступить на службу к вооруженным силам одной из воюющих сторон.

В ОТЛИЧИЕ ОТ НАЕМНИКА ДОБРОВОЛЕЦ ВКЛЮЧАЕТСЯ В ЛИЧНЫЙ СОСТАВ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ, В РЕЗУЛЬТАТЕ ЧЕГО ОН ПОЛУЧАЕТ СТАТУС КОМБАТАНТА.

ПРИ ЭТОМ ВОЮЮЩАЯ СТОРОНА “ОТВЕТСТВЕННА ЗА ВСЕ ДЕЙСТВИЯ, СОВЕРШЕННЫЕ ЛИЦАМИ, КОТОРЫЕ ВХОДЯТ В СОСТАВ ЕЕ ВОЕННЫХ СИЛ”.

Шпионом (выведывателем) может быть признано такое лицо из состава вооруженных сил стороны, которая находится в конфликте, которое, действуя тайным способом или под выдуманными поводами, собирает сведения в районе военных действий данной стороны с намерением сообщить их противоположной стороне.

В случае задержки (ареста) во время шпионажа такое лицо “не имеет права на статус военнопленного, и с ним могут вести себя как со шпионом” (ст. 46 Дополнительного протокола).

Парламентарием считается лицо, специально уполномоченное военным командованием воюющей стороны на ведение переговоров.

И сам парламентарий, и трубач или барабанщик, который его сопровождают, а также знаменосец и переводчик пользуются правом неприкосновенности.

Военнопленным является любой комбатант, который попадает под власть противной стороны.

Общепризнанным принципом международного гуманитарного права относительно военнопленных является то, что военнопленные находятся во власти вражеского государства, но не отдельных лиц или военных частей, которые взяли их в плен. Независимо от ответственности, которая может быть возложена на отдельных лиц, именно

государство, которое держит в плену, отвечает за обращение с военнопленными.

Основой обращения с военнопленными, насколько это разрешает военное время, является принципы гуманности. Так, В ст. 13 конвенции подчеркивается, что с военнопленными следует всегда вести себя гуманно. Любое незаконное действие или бездеятельность государства, которое держит в плену, которые приводят к смерти военнопленного, который находится в его власти, или такие, которые ставят здоровье военнопленного под серьезную угрозу, запрещаются и рассматриваются как серьезные нарушения этой конвенции. В частности, ни один военнопленный не может быть подвергнут физическому увечью либо научному или медицинскому исследованию любого характера, который не связан с лечением военнопленного и его интересами.

Военнопленные освобождаются и репатрируются сразу же после прекращения военных действий (ст. 118).

Важным направлением защиты прав человека в период вооруженных конфликтов является ограничение выбора способов причинения убийств. Как известно, начало процесса гуманизации было положено **Декларацией об отмене использования взрывных и зажигательных пуль**, принятой 29 ноября (11 декабря) 1868 г. в Санкт-Петербурге международной военной комиссией, которая с учетом анализа технических границ ведения военных действий обсуждала возможности запрета использования во время войны известного вида снарядов с тем, чтобы потребности войны остановились «перед требованиями человечности», а использование взрывных и зажигательных пуль расценивалось как «противоречащее законам человечности».

Договорные стороны обязались, на случай войны между собой, **отказаться от использования как сухопутными, так и морскими войсками снарядов тех параметров и технических данных, которые обсуждались.**

Следовательно, эта декларация основывается на **«требованиях и законах человечности»**. **Гуманная идея и дух декларации были восприняты первой Гаагской конференцией мира, которая завершила свою Работу подписанием 29 июля 1899 г. трех конвенций:**

- о мирном решении споров,
- о законах и обычаях сухопутной войны,
- о применении Женевской конвенции 1864 г. о раненных и больных к морской войне и трех деклараций.

Положения этих конвенций получили дальнейшее развитие 13 конвенциях второй Гаагской конференции мира 1907 г.

Итогом работы второй Гаагской конференции мира было подписание 18 октября 1907 г. 13 конвенций, Декларации о запрете метания снарядов и взрывных веществ из воздушных шаров и Заключительного акта. Принятые конвенции известны в международном гуманитарном праве под их номерами.

В Заключительном акте конференции, которая проходила в Гааге с 15 июня по 18 октября 1907 г., подчеркивается стремление ее участников "осуществить в наиболее широком объеме гуманные взгляды". Итогом конференции стало и то, что ее участники "не только научились лучше понимать друг друга и сближаться, а и сумели вынести из этого продолжительного сотрудничества величественное осознание общего блага человечества".

«Право Гааги» является той правовой основой, с использованием которой развивается и совершенствуется международно-правовое ограничение способов и методов ведения вооруженной борьбы.

Конвенция является бессрочной (ст. XIII). Она предусматривает определенный механизм промежуточного контроля государствами-участниками за ходом ее выполнения, который осуществляется путем проведения международных конференций (ст. XII).

Основные идеи "права Гааги" эффективно развиваются в рамках ООН. Так, 10 октября 1980 г. была принята **Конвенция о запрете или ограничении применения конкретных видов обычного оружия**, которые могут считаться такими, которые наносят

чрезмерные повреждения или имеют невыборочное действие.

Разработчики конвенции наряду с другими принципами международного гуманитарного права исходили из особенно актуального на сегодняшний день принципа, который запрещает применять методы или способы ведения войны, которые могут нанести значительный вред окружающей среде. Этот документ стал важным этапным шагом в кодификации и прогрессивном развитии норм международного гуманитарного права.

Также в современных условиях расширяется роль и значение многих институционных механизмов ООН. В связи с этим в конвенции отмечается, что Генеральная Ассамблея ООН и Комиссия ООН по вопросам разоружения могут утвердить решение изучить вопрос о возможном расширении сферы запретов и ограничений, предусмотренных этой конвенцией, а также то, что Комитет по разоружению может решить рассмотреть вопрос относительно дальнейших мер по запрету или ограничению применения конкретных видов обычного оружия.

Конвенция 1980 г. вступила в силу 2 декабря 1983 г., ее государствами-участниками являются 57 государств (по состоянию на 1 января 1996 г.). Неотъемлемой частью конвенции являются такие протоколы:

- ✓ Протокол о необнаруживающихся осколках (Протокол I).
- ✓ Протокол о запрете или ограничении применения мин, мин-ловушек и других устройств (Протокол II).
- ✓ Протокол о запрете или ограничении применения зажигательного оружия (Протокол III).

Конвенция и протоколы к ней направленные на защиту в вооруженных конфликтах как комбатантов, так и гражданского населения, гражданских объектов и окружающей среды.

Таким образом, принятие основных международно-правовых актов института защиты прав человека в период вооруженных конфликтов свидетельствует о динамическом развитии международного гуманитарного права в наше время. Этому оказывает содействие активная деятельность институционного механизма ООН, деятельность субъектов международного права, а также таких международных организаций, как Международный комитет Красного Креста и других.

Лекция

ТЕМА: «ТЕРРИТОРИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ»

ПЛАН:

- 5. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ТЕРРИТОРИЙ.**
- 6. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ТЕРРИТОРИЯ.**
- 7. ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ГРАНИЦЫ.**
- 8. МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЕКИ.**

1. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ТЕРРИТОРИЙ

Следует отметить, что в международном праве уже четко сложились общепризнанные понятия, которые касаются территории.

Территория в международном праве в широком понимании – это просторы земного шара с его сухопутной и водной поверхностью, недрами и

воздушным пространством, а также космическое пространство и небесные тела, которые находятся в нем (Дмитриев А.И., Муравьев В.И.).

Таким образом, **термин «территория»** *используется в международном праве для обозначения земного, а также внеземного пространства, отграниченного от других пространств определенными границами, и такого, который имеет определенный юридический статус (например, статус государственной территории) и соответствующий ему правовой режим.*

Понятие «правовой статус» и «правовой режим» используются в качестве критерия для юридической классификации территорий. Хотя много юристов-международников отождествляют эти понятия, считается, что они все же имеют различное толкование.

Под правовым статусом территории *следует понимать ее базисную правовую характеристику, определение ее основной принадлежности в соответствии с международно-правовой классификацией территорий (например, государственная территория, международная территория и пр.).*

Правовой режим *выступает в виде признанных в международном праве и в законодательстве государств специфических черт и характеристик определенной территории, которые в совокупности определяют и обуславливают определенный, отличный от других, порядок ее использования.*

Подтверждением выводов Баймуратова М.О. является то, что территории, которые имеют одинаковую юридическую природу и образуют единую пространственную категорию, могут отличаться специфическими особенностями своего правового режима. **Исходя из этого правовой режим можно разделить на три вида:**

- Государственная территория;
- Международная территория;
- Территория со смешанным правовым режимом.

Государственная территория - это территория, которая правомерно находится под суверенитетом конкретного государства, над которой ним осуществляется территориальное верховенство.

Международная территория - это территория, на которую не распространяется суверенитет какого-либо государства. Таких территорий немного:

- открытое море;
- международный район морского дна - морское дно и его недра за пределами континентального шельфа прибрежных государств (за пределами национальной юрисдикции);
- воздушное пространство границами государственных территорий;
- Антарктика;
- космическое пространство,
- Луна и прочие небесные тела. На этой территории, которая находится в общем пользовании государств, действуют общепризнанные принципы и нормы международного права.

Территория со смешанным режимом - это территория, на которой действуют одновременно как нормы международного права, и нормы национального законодательства прибрежных государств.

ТЕРРИТОРИИ СО СМЕШАННЫМ РЕЖИМОМ

УСЛОВНО МОЖНО РАЗДЕЛИТЬ НА ДВЕ ГРУППЫ:

3) те, что прилегают, исключительные экономические зоны и континентальный шельф прибрежных государств, которые не входят в состав государственной территории прибрежных государств;

4) международные реки, международные протоки, которые перекрываются территориальными водами прибрежных государств, и международные каналы, которые входят в состав территорий прибрежных государств.

Некоторые ученые (Баймуратов М.О.) также **различают территории с особым международным режимом** - **это демилитаризованные и**

нейтрализованные зоны и зоны мира (в случае их установления).

Выделение таких территорий носит чисто функциональный характер с целью определения степени их милитаризации. *В состав этих территорий могут входить государственные территории или государственные, международные территории и территории со смешанным режимом одновременно*; например, архипелаг Шпицберген, Аландские острова, Панамский и Суэцкий каналы, Луна и прочие небесные тела и т.д..

3. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ТЕРРИТОРИЯ.

В международной доктрине существует множество определений государственной территории. Но наиболее удачной считается следующая: **государственной территорией, в соответствии с международным правом, является часть земного шара, которая принадлежит определенному государству и в пределах которого оно осуществляет свое территориальное верховенство** (Баймуратов М.О.).

Территориальное верховенство государства прямо связано с государственным суверенитетом и выступает в качестве одного из его составных элементов. Статья 2 Конституции Украины провозглашает, что суверенитет Украины распространяется на всю ее территорию. В международном праве, в соответствии с определением Международного суда, территориальное верховенство понимается как территориальный суверенитет.

Территориальный суверенитет можно определить как право государства осуществлять исключительную юрисдикцию относительно всех лиц и предметов на своей территории. Следовательно, правовой режим всех субъектов и объектов, которые находятся на территории государства, определяется и регулируется исключительно ее законами, и государство вправе не допускать на своей территории деятельность

любого другого государства или организации.

Территориальный суверенитет это очень сложное и комплексное понятие, которое имеет системообразующие характеристики. При практической реализации он проявляется в виде территориального верховенства народа и государства.

Территориальное же верховенство можно определить как – **важнейшее свойство государственного суверенитета, которое обозначает высшую, полную и исключительную власть государства на своей территории**

(Лукашук И.И.).

Поскольку государство осуществляет исключительную власть в пределах своей территории, поскольку оно несет и соответствующую ответственность за все что на ней происходит. Оно обязано обеспечить законные интересы и права иностранных государств и их граждан. В противном случае наступает его международно-правовая ответственность. Суверенитет и международно-правовая ответственность взаимосвязанные явления.

Государственная территория состоит из:

- ◆ сухопутной,
- ◆ водной
- ◆ воздушной территорий и
- ◆ недр.

Сухопутной территорией государства является **вся суша в пределах государственных границ, острова и анклавы независимо от их месторасположения.**

Водная территория государства **содержит в себе водные просторы. Которые находятся на сухопутной территории и островах (озера, реки, каналы, водохранилища), а также внутренние воды и территориальное море**

Воздушная территория государства **представляет собой столб воздуха определенной высоты и включает все воздушное пространство над его**

сухопутной и водной территориями.

Недра - часть земной коры, расположенная ниже грунтового слоя и дна водоемов, который простирается к глубинам, технически доступных геологическому изучению и освоению.

Теперь охарактеризуем указанные виды государственной территории подробнее.

Принято считать, что **сухопутная территория** включает всю сушу, независимо от месторасположения ее отдельных составных частей. Дома и сооружения, которые опираются на грунт или проникают внутрь его, рассматриваются как принадлежность территории, и все, что происходит на них или в них, происходит в пределах государственной территории.

Островные территории или анклавов характеризуют отдельное расположение частей сухопутной территории.

Остров, в соответствии с Конвенцией ООН по морскому праву 1982 года - это естественно образованное пространство суши, окруженное водой, которая находится выше уровня воды во время прилива (ч.1 статьи 121).

Анклав - часть территории одного государства, окруженная со всех сторон сухопутной территорией другого государства у которого нет морского берега. Анклав составляет неотъемлемую часть территории того государства, которому принадлежит.

СУЩЕСТВОВАНИЕ АНКЛАВОВ ОБУСЛОВЛИВАЕТ
 НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОСТУПА К НИМ
 (РЕШЕНИЕ ВОПРОСОВ ПРОЕЗДА В НИХ ЧЕРЕЗ ТЕРРИТОРИЮ
 ДРУГОГО ГОСУДАРСТВА, ДРУГИХ ЖИЗНЕННО ВАЖНЫХ
 ВОПРОСОВ СУЩЕСТВОВАНИЯ ТЕРРИТОРИИ И ЕЕ
 НАСЕЛЕНИЕ), ЧТО ОБЫЧНО РЕШАЕТСЯ МЕЖДУНАРОДНЫМИ
 СОГЛАШЕНИЯМИ.

Если же часть территории одного государства отрезана частично сухопутной территорией и частично морской территорией другого

*государства, она рассматривается в качестве **полуанклава** поскольку есть морской берег, к которому возможен доступ со стороны моря (например, Калининград и Калининградская область России, которые имеют выход к Балтийскому морю).*

Некоторые авторы (Баймуратов О.М) включают в состав сухопутной территории государства также недра на технически доступной для геологического изучения и освоения глубине, не выделяя их в отдельный вид государственной территории.

Теоретически глубина недр не ограничена и распространяется к центру земного шара в виде сегмента земного шара с вершиной в центре планеты и основанием в виде поверхности территории каждого данного государства.

Водная территория государства состоит из:

- ◆ внутренних морских и других вод и
- ◆ территориальных вод (территориального моря)

Закон Украины «О государственной границе Украины» от 18 декабря 1991 года к внутренним водам Украины относит:

- 1) **морские воды**, расположенные в сторону берега от прямых исходных линий, принятых для расчета ширины территориального моря Украины;
- 2) **воды портов Украины**, ограниченные линией, которая проходит через постоянные портовые сооружения, которые более всего выступают в сторону моря;
- 3) **воды заливов, бухт, губ и лиманов, гаваней и рейдов**, берега которых полностью принадлежат Украине, к прямой линии, проведенной от берега к берегу в месте, где со стороны моря впервые образуются один или несколько проходов, если ширина каждой из них не превышает 24 морских миль;
- 4) **воды заливов, бухт, губ и лиманов, морей и протоков, которые исторически принадлежат Украине;**
- 5) **ограниченная линией государственной границы часть вод рек, озер и других водохранилищ, берега которых принадлежат Украине (статья 6).**

Территориальное море (ранее - территориальные воды) в п. 1 статьи 2 Конвенции ООН по морскому праву 1982 года определяется как «морской пояс, который примыкает» к сухопутной территории государства.

В соответствии с этим международно-правовым актом каждое государство вправе устанавливать ширину своего территориального моря к границе, которая не превышает 12 морских миль, и которая отмеряется от исходных линий (статья 3).

Под исходными линиями понимается линия наибольшего отлива вдоль берега, указанная на официально признанных прибрежным государством морских картах значительного масштаба (статья 5).

В п. 1 статьи 2 Конвенции ООН по морскому праву закреплено, что *на территориальное море распространяется суверенитет прибрежного государства. Он распространяется также на воздушное пространство над территориальным морем, на его дно и недра.*

В соответствии со статьей 5 указанного выше Закона Украины «О государственной границе»

к территориальным водам Украины принадлежат морские воды шириной 12 морских миль, которые отсчитываются от линии наибольшего отлива как на материке, так и на островах, которые принадлежат Украине, или от прямых исходных линий, которые соединяют соответствующие точки.

Географические координаты этих точек утверждаются в порядке, установленном Кабинетом Министров Украины.

В отдельных случаях другая ширина территориального моря Украины может устанавливаться международными договорами Украины, а при отсутствии договоров – в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права.

Воздушная территория государства - это столб воздуха над сухопутной и водной территорией государства в пределах ее государственных границ.

Таким образом, нижней границей воздушной территории государства является ее сухопутная и водная границы.

Следует заметить, что верхний предел воздушной границы, которая отделяет государственную территорию от космического пространства, которое является международной территорией, до сих пор конвенционно не определен.

В законодательстве Украины этот вопрос также не урегулирован. Существует обычная норма международного права, в соответствии с которой **верхняя граница воздушной территории государства находится на высоте 100-110 км над уровнем моря, поскольку именно на такой высоте находятся минимальные перигеи орбит искусственных спутников Земли.**

Правовой режим ее воздушного пространства устанавливается исключительно данным государством. Но государства на основах взаимности и по взаимному согласию берут на себя международные обязательства о полетах на их территорию и через их территорию (транзитом) иностранных воздушных аппаратов. Эти обязательства составляют предмет урегулирования международного воздушного права.

Следует помнить, что воздушное пространство над сухопутной территорией, внутренними водами и территориальным морем государства - неотъемлемая часть ее государственной территории.

3. Государственные границы.

Основное назначение государственных границ состоит в том, что они устанавливают пределы государственной территории со всеми ее ресурсами, которые являются материальным условием существования общества.

ГРАНИЦЫ МЕЖДУ СМЕЖНЫМИ ГОСУДАРСТВАМИ ОБЫЧНО ОПРЕДЕЛЯЮТСЯ ДОГОВОРАМИ МЕЖДУ НИМИ. СТ. 1 ЗАКОНА УКРАИНЫ «О ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЕ УКРАИНЫ» ОТ 4 НОЯБРЯ 1991 Г. СОДЕРЖИТ ТАКОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ: **“ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЕЙ УКРАИНЫ ЯВЛЯЕТСЯ ЛИНИЯ И ВЕРТИКАЛЬНАЯ ПОВЕРХНОСТЬ, КОТОРАЯ ПРОХОДИТ ПО ЭТОЙ ЛИНИИ,**

КОТОРЫЕ ОПРЕДЕЛЯЮТ ГРАНИЦЫ ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ - СУШИ, ВОД, НЕДР, ВОЗДУШНОГО ПРОСТРАНСТВА”.

Различают:

- сухопутные,
- водные и
- воздушные границы государственной территории, которые различаются в зависимости от места прохождения.

Сухопутные границы государства - это линии, которые отделяют сухопутную территорию одного государства от смежной территории другого государства.

Как правило, государственные границы на суше проводятся с учетом географических особенностей местности. Такими особенностями могут быть горы, реки, озера и т.п.

В международной практике известны:

- ✓ **орфографические,**
- ✓ **геометрические и**
- ✓ **географические государственные границы** (по определению Дмитриева А.И., Муравьева В.И.).

Орфографическая государственная граница - это линия, проведенная по природным рубежам с учетом рельефа местности, главным образом по горному водоразделу и руслам пограничных рек.

Геометрическая государственная граница - это прямая линия, которая соединяет две определенные на местности точки государственной границы и пересекает местность без учета ее рельефа (минуя, как правило, населенные пункты).

Географическая государственная граница - это линия, которая проходит через определенные географические координаты и совпадает иногда с той или иной параллелью или меридианом. Такие границы часто встречаются в Африке и Америке.

Воздушными границами государственной территории являются

боковые и высотные границы его воздушного пространства.

Боковой границей воздушного пространства является вертикальная плоскость, которая проходит по сухопутной и водной линиям государственной границы.

Высотные границы государственной границы ограничиваются 110-115 км.

Водные государственные границы разделяют на:

- ◆ речные,
- ◆ озерные,
- ◆ границы других водоемов и
- ◆ морские.

В частности, речные границы устанавливаются по договоренности между смежными государствами, но чаще по тальвегу - линии наибольших глубин судоходной реки, посредине главного фарватера или посредине несудоходной реки.

Озерные границы и границы других водоемов устанавливаются, как правило, по прямой линии, которая соединяет выходы границы к берегам озера или другого водоема.

Морские границы государства образуются внешними границами территориальных вод государства или линией размежевания территориальных вод смежных или противоположных государств.

В соответствии с Конвенцией ООН по морскому праву 1982 г. каждое государство имеет право устанавливать ширину своих территориальных вод в пределах 12 морских миль. Это установлено и Законом Украины «О государственной границе Украины». Он также допускает, что в некоторых случаях другая ширина территориального моря Украины может быть установлена международными договорами Украины, а при отсутствии договоров – в соответствии с общепризнанными принципами и нормами международного права (ст. 5).

Кроме договорных границ, закрепленных в межгосударственных

договорах, существуют и так называемые исторически сформированные границы. Главной их особенностью является то, что они продолжительное время признавались смежными государствами. Это делает исторически сформированные границы юридически обязательными для обоих государств.

По международному праву, процесс установления границы состоит из двух стадий:

- а) делимитации;
- б) демаркации.

Делимитация границы (от лат. demilito - устанавливаю) - это определение общего направления линии границы между государствами путем переговоров.

Постановления о делимитации обычно являются составной частью мирных договоров или специальных соглашений об установлении или изменении государственной границы.

В ходе делимитации договорные государства, как правило, составляют (по карте, без проведения работ на местности) **описание прохождения линии границы, которая может быть самостоятельной статьей в самом договоре или в приложении к нему.**

Установленная таким способом линия границы наносится на карту, которая прибавляется к договору.

Делимитация является основанием для проведения следующего этапа определения границы - проведения его на местности.

Демаркация границы (франц. demarcation - разграничение) - проведение государственной границы на местности с обозначением ее специальными пограничными знаками.

Демаркация осуществляется на основании документов о делимитации границы.

Во время проведения работ по демаркации выполняется топографическая съемка или аэрофотосъемка местности, на основании чего составляется **крупномасштабная топографическая карта пограничной полосы,**

устанавливаются пограничные знаки и определяются их координаты.

Документы демаркации вступают в силу после утверждения их в соответствии с законодательством договорных сторон.

Согласно с международно-правовым принципом неприкосновенности государственных границ смежные государства устанавливают определенный режим взаимной границы. Этот режим государственной границы определяется совокупностью международно-правовых и внутригосударственных норм.

Для Украины, например, национальные нормы, которые регулируют режим государственной границы, содержатся в Законе Украины «О государственной границе Украины».

4. Международные и многонациональные реки

ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СВИДЕТЕЛЬСТВУЕТ О ТОМ, ЧТО ЗНАЧИТЕЛЬНОЕ КОЛИЧЕСТВО РЕК НА ЗЕМЛЕ ПРОТЕКАЕТ ПО ТЕРРИТОРИИ НЕСКОЛЬКИХ ГОСУДАРСТВ ИЛИ РАЗДЕЛЯЕТ ТЕРРИТОРИИ ДВУХ ИЛИ БОЛЕЕ ГОСУДАРСТВ.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЕКИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ – ЭТО РЕКИ, КОТОРЫЕ ПРОТЕКАЮТ ПО ТЕРРИТОРИЯМ ИЛИ РАЗДЕЛЯЮТ ТЕРРИТОРИИ ДВУХ (ИЛИ БОЛЕЕ) ГОСУДАРСТВ И ИСПОЛЬЗУЮТСЯ ДЛЯ РАЗЛИЧНЫХ НУЖД ПО СОГЛАШЕНИЮ МЕЖДУ ЭТИМИ ГОСУДАРСТВАМИ (ДМИТРИЕВ А.И., МУРАВЬЕВ В.И.).

ВСЕ РЕКИ ПО ИХ ГЕОГРАФИЧЕСКОМУ И ПРАВОВОМУ ПОЛОЖЕНИЮ ДЕЛЯТСЯ НА:

А) НАЦИОНАЛЬНЫЕ - КОТОРЫЕ ПРОТЕКАЮТ ПО ТЕРРИТОРИИ ОДНОГО ГОСУДАРСТВА И НАХОДЯТСЯ ПОД ЕЕ

СУВЕРЕНИТЕТОМ, РЕЖИМЫ КОТОРЫХ УСТАНОВЛИВАЮТСЯ
ИСКЛЮЧИТЕЛЬНО ЭТИМ ГОСУДАРСТВОМ НА ОСНОВЕ
ВНУТРЕННЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА;

Б) МЕЖДУНАРОДНЫЕ - КОТОРЫЕ ПРОТЕКАЮТ ПО
ТЕРРИТОРИИ ДВУХ И БОЛЕЕ ГОСУДАРСТВ ИЛИ РАЗДЕЛЯЮТ
ТАКИЕ ТЕРРИТОРИИ, ПРИ ЭТОМ КАЖДОЕ ПРИБРЕЖНОЕ
ГОСУДАРСТВО ОСУЩЕСТВЛЯЕТ СУВЕРЕНИТЕТ НАД ТЕМ
УЧАСТКОМ МЕЖДУНАРОДНОЙ РЕКИ, КОТОРАЯ ПРОТЕКАЕТ
ПО ЕЕ ТЕРРИТОРИИ.

В СВЯЗИ С ЭТИМ ВОЗНИКАЕТ НЕОБХОДИМОСТЬ
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕЛОГО
КОМПЛЕКСА ВОПРОСОВ, СВЯЗАННЫХ С ЕЕ
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ,
ТАК КАК ПРАВА И ЗАКОННЫЕ ИНТЕРЕСЫ ПРИБРЕЖНЫХ
ГОСУДАРСТВ МЕЖДУНАРОДНОЙ РЕКИ НАХОДЯТСЯ ВО
ВЗАИМОСВЯЗИ И ВЗАИМОЗАВИСИМОСТИ. ПОЭТОМУ
ПРАВОВОЙ РЕЖИМ ТАКИХ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕК
УСТАНОВЛИВАЕТСЯ ЗАИНТЕРЕСОВАННЫМИ
ГОСУДАРСТВАМИ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНОГО АКТА.

В СВОЮ ОЧЕРЕДЬ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЕКИ ДЕЛЯТСЯ

НА:

А) МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫЕ РЕКИ - ЭТО РЕКИ, В
ИСПОЛЬЗОВАНИИ КОТОРЫХ ЗАИНТЕРЕСОВАНЫ
ИСКЛЮЧИТЕЛЬНО ПРИБРЕЖНЫЕ ГОСУДАРСТВА.

ТАКИЕ РЕКИ НЕ ИСПОЛЬЗУЮТСЯ ИЛИ ИСПОЛЬЗУЮТСЯ
ОЧЕНЬ ОГРАНИЧЕННО ДЛЯ МЕЖДУНАРОДНОГО

СУДОХОДСТВА, НЕ ВСЕГДА ИМЕЮТ СОЕДИНЕНИЕ С МОРЕМ, ТЕМ НЕ МЕНЕЕ ИГРАЮТ ОПРЕДЕЛЕННУЮ РОЛЬ В ЭКОНОМИКЕ ПРИБРЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ, ИХ РЕЖИМ РЕГУЛИРУЕТСЯ ИСКЛЮЧИТЕЛЬНО ПРИБРЕЖНЫМИ ГОСУДАРСТВАМИ, НАПРИМЕР СОГЛАШЕНИЕ МЕЖДУ АРГЕНТИНОЙ И УРУГВАЕМ 1946 ГОДА ПО ПОВОДУ РЕКИ УРУГВАЙ. К МНОГОНАЦИОНАЛЬНЫМ ГОДА ПРИНАДЛЕЖАТ ОДЕР, ВИСЛА, ТИСА, ДНЕСТР;

Б) МЕЖДУНАРОДНЫЕ РЕКИ - ЭТО РЕКИ, КОТОРЫЕ ИМЕЮТ НЕПОСРЕДСТВЕННО ВЫХОД К МОРЮ И КОТОРЫЕ ИСПОЛЬЗУЮТСЯ МЕЖДУНАРОДНЫМ СООБЩЕСТВОМ ДЛЯ ИНТЕНСИВНОГО РЕЧНОГО СУДОХОДСТВА (НАПРИМЕР, ДУНАЙ И РЕЙН В ЕВРОПЕ, НИГЕР, КОНГО В АФРИКЕ, АМАЗОНКА И ЛА-ПЛАТА В АМЕРИКЕ И ПР.).

ТАКИЕ РЕКИ ОБЫЧНО ДОЛЖНЫ ОТВЕЧАТЬ ТРЕМ КРИТЕРИЯМ, НЕОБХОДИМЫМ ДЛЯ ИХ ПРИЗНАНИЯ В КАЧЕСТВА МЕЖДУНАРОДНЫХ:

◆ **ПОЛИТИЧЕСКОМУ** - ОНИ ДОЛЖНЫ ПЕРЕСЕКАТЬ ТЕРРИТОРИИ ДВУХ И БОЛЬШЕ ГОСУДАРСТВ;

ГЕОГРАФИЧЕСКОМУ - ДОЛЖНЫ ИМЕТЬ ВЫХОД В МОРЕ;

ФУНКЦИОНАЛЬНОМУ - ИМЕТЬ ВОЗМОЖНОСТЬ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ РЕГУЛЯРНОГО СУДОХОДСТВА.

СЛЕДУЕТ ОТМЕТИТЬ ОСОБУЮ ЗНАЧИМОСТЬ ТРЕТЬЕГО КРИТЕРИЯ, КОТОРЫЙ ЯВЛЯЕТСЯ РЕШАЮЩИМ, ТАК КАК **МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТАКИХ РЕК В ОСНОВНОМ СВОДЯТСЯ К ОБЕСПЕЧЕНИЮ СВОБОДЫ**

СУДОХОДСТВА ПО НИМ. ОНИ, КАК ПРАВИЛО, ОТКРЫТЫ ДЛЯ ТОРГОВОГО СУДОХОДСТВА КАК ПРИБРЕЖНЫХ, ТАК И НЕПРИБРЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ И ЗАКРЫТЫ, КАК ПРАВИЛО, ДЛЯ ПРОХОДА ВОЕННЫХ СУДОВ НЕПРИБРЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ (НАПРИМЕР, ДУНАЙ, НИГЕР).

НА ПРИБРЕЖНЫЕ ГОСУДАРСТВА ВОЗЛАГАЮТСЯ АДМИНИСТРАТИВНЫЕ ОБЯЗАННОСТИ ПО УПРАВЛЕНИЮ ТАКИМИ РЕКАМИ КАК В ОТНОШЕНИИ СУДОХОДСТВА, ТАК И В ОТНОШЕНИИ ИХ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ. С

ЭТОЙ ЦЕЛЬЮ ПРИБРЕЖНЫЕ ГОСУДАРСТВА СОЗДАЮТ СПЕЦИАЛЬНЫЕ РЕЧНЫЕ КОМИССИИ (НАПРИМЕР, РЕЙНСКАЯ КОМИССИЯ, КОТОРАЯ СОСТОИТ ИЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ФРАНЦИИ, ФРГ, ШВЕЙЦАРИИ, А ТАКЖЕ ДУНАЙСКАЯ КОМИССИЯ, КОТОРАЯ СОСТОИТ ИЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПРИБРЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВ).

ИСХОДЯ ИЗ РАЗДЕЛЕНИЯ ПРИРОДНОГО КОМПЛЕКСА МЕЖДУНАРОДНОЙ РЕКИ НА СООТВЕТСТВУЮЩИЕ УЧАСТКИ, КОТОРЫЕ НАХОДЯТСЯ ПОД СУВЕРЕНИТЕТОМ ОПРЕДЕЛЕННЫХ ГОСУДАРСТВ, НАЗРЕВАЕТ ОБЪЕКТИВНАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗНОСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА ЗАИНТЕРЕСОВАННЫХ ГОСУДАРСТВ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТАКОЙ РЕКИ С ЦЕЛЬЮ ГАРМОНИЗАЦИИ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ И ОБЩИХ ИНТЕРЕСОВ.

КАК ОТМЕЧАЛОСЬ РАНЕЕ, С ЭТОЙ ЦЕЛЬЮ МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ВЫРАБОТАЛА ЕДИНЫЙ ПОДХОД, КОТОРЫЙ СОСТОИТ В РАЗРАБОТКЕ И

ПОДПИСАНИИ СОГЛАШЕНИЙ, КОТОРЫЕ РЕГУЛИРУЮТ ПОРЯДОК ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНКРЕТНОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ РЕКИ, ОЗЕРА ИЛИ ИХ БАССЕЙНОВ. **К**

ТАКИМ СОГЛАШЕНИЯМ ПРИНАДЛЕЖАТ:

- *КОНВЕНЦИЯ О РЕЖИМЕ СУДОХОДСТВА НА ДУНАЕ 1948 ГОДА;*
- *АКТ, КОТОРЫЙ КАСАЕТСЯ СУДОХОДСТВА И ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ ГОСУДАРСТВАМИ БАССЕЙНА РЕКИ НИГЕР 1963 ГОДА;*
- *СОГЛАШЕНИЕ О МЕЖДУНАРОДНОЙ КОМИССИИ ПО ОХРАНЕ РЕКИ РЕЙН ОТ ЗАГРЯЗНЕНИЯ 1963 ГОДА;*
- *ДОГОВОР О БАССЕЙНЕ РЕКИ ЛА-ПЛАТА 1969 ГОДА;*
- *ДОГОВОР О СОТРУДНИЧЕСТВЕ В АМАЗОНИИ 1978 ГОДА И ПР.*

СЛЕДУЕТ ОТМЕТИТЬ, ЧТО ПРОЦЕСС ПРАКТИЧЕСКОГО И МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАНОВЛЕНИЯ

МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕК ЕЩЕ НЕ ЗАВЕРШЕН. НАПРИМЕР,

ПОСЛЕ РАСПАДА СОЮЗА ССР РЕКА ДНЕПР СТАЛА МЕЖДУНАРОДНОЙ, И ПОТОМУ, КОНЕЧНО, ВОЗНИКЛА НЕОБХОДИМОСТЬ РАЗРАБОТКИ СООТВЕТСТВУЮЩЕГО СОГЛАШЕНИЯ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ЭТОЙ РЕКИ ПРИБРЕЖНЫМИ ГОСУДАРСТВАМИ - УКРАИНОЙ, БЕЛАРУСЬЮ И РОССИЕЙ.

СОГЛАШЕНИЯ, КОТОРЫЕ РЕГЛАМЕНТИРУЮТ ПОРЯДОК ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕК, ИМЕЮТ ОТНОШЕНИЕ ТОЛЬКО К КОНКРЕТНЫМ РЕКАМ И НЕ ИМЕЮТ

УНИВЕРСАЛЬНОГО ЗНАЧЕНИЯ. КАКОГО-ТО КОДИФИЦИРУЮЩЕГО АКТА «МЕЖДУНАРОДНОГО РЕЧНОГО ПРАВА» ПОКА НЕ СУЩЕСТВУЕТ. ПРАВДА, ОПРЕДЕЛЕННЫЕ КОДИФИКАЦИОННЫЕ РАБОТЫ В ЭТОМ НАПРАВЛЕНИИ ВЕДУТСЯ. ТАК, В 1992 ГОДУ ПОД ЭГИДОЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ БЫЛА ЗАКЛЮЧЕНА КОНВЕНЦИЯ ПО ОХРАНЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДОПОТОКОВ И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОЗЕР.

БОЛЬШАЯ РАБОТА ПО ОБОБЩЕНИЮ ДОГОВОРНОЙ И АРБИТРАЖНОЙ ПРАКТИКИ БЫЛА ПРОВЕДЕНА КОМИССИЕЙ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА ООН, КОТОРАЯ В ДАННОЕ ВРЕМЯ ПРИСТУПИЛА К ЗАВЕРШЕНИЮ ПОДГОТОВКИ ПРОЕКТА СТАТЕЙ, КОТОРЫЕ КАСАЮТСЯ НЕСУДОХОДНЫХ ВИДОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ВОДОПОТОКОВ.

Лекция

ТЕМА: «ДИПЛОМАТИЧЕСКОЕ И КОНСУЛЬСКОЕ ПРАВО»

ПЛАН:

9. ПРАВО ВНЕШНИХ СНОШЕНИЙ.

10. ПОНЯТИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКОГО И КОНСУЛЬСКОГО ПРАВА И ИХ ИСТОЧНИКИ.

11. ОРГАНЫ ВНЕШНИХ СНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВА.

12.

1. Право внешних сношений

Общеизвестно, что международное право регулирует взаимоотношения между субъектами - государствами, международными организациями и другими международными институциями.

В процессе международного общения они ведут переговоры и заключают международные соглашения. Тем не менее для этого им нужно быть надлежащим образом представленными уполномоченными на это органами или лицами, а также не быть подчиненными правопорядку государства, на территории которого они находятся и действуют, чтобы свободно и беспрепятственно осуществлять свои функции, то есть пользоваться определенными иммунитетами и привилегиями.

Следовательно, субъекты международного права, и прежде всего государства, объективно принимают участие в таких внешних сношениях, стремясь к наиболее полной реализации своих экономических, политических и других потребностей и интересов.

Практическое осуществление государствами внешних сношений предполагает рассмотрение их понятия и характеристики.

Принято различать внешние сношения государств в широком и узком значениях.

В широком значении под внешними сношениями понимается система внешних связей всех субъектов национальной принадлежности, которые действуют на территории государства: его органов и должностных лиц, всех его физических, юридических лиц, а также других ассоциаций индивидов.

Такая система внешних связей каждого государства, взятая в совокупности всех государств, в основном формирует в широком понимании систему международных отношений.

Внешние сношения в узком значении можно определить как ту часть общей системы международных отношений и международной деятельности каждого государства, которая охватывает лишь официальные, поддерживаемые с помощью особых государственных

органов связи и отношения между государствами и другими субъектами международного права, с целью осуществления их внешних функций мирными способами, в соответствии с международным правом.

Таким образом, *основной целью внешних сношений в узком значении является осуществление внешних функций государства - совокупности основных направлений его деятельности, которые осуществляются за его границами.*

Необходимо иметь в виду, **что юридический статус и правовой режим государств** (кроме государств, субъектов международного права), **органы и должностные лица которых неизбежно находятся и действуют на территории какого-либо государства, регулируются специальными договорами, которые заключаются с тем государством, на территории которого они пребывают, и потому общим международным правом не регулируются.** В число таких договоров входят, например, Конвенция о привилегиях и иммунитетах Объединенных Наций от 13 октября 1946 года и Конвенция о привилегиях и иммунитетах специализированных учреждений от 21 ноября 1947 года.

Таким образом, общее международное право регулирует только представительство государств, относительно их зарубежных органов внешних сношений. Предметом его регулирования с помощью заключения многосторонних конвенций является, в частности, дипломатическое и консульское право.

Право внешних сношений является отраслью современного общего международного права, которая состоит из системы юридических норм, которые регулируют положение и деятельность субъектов международного права в осуществлении их внешних сношений в соответствии с основными принципами международного права (Дмитриев, Муравьев).

**ПРАВО ВНЕШНИХ СНОШЕНИЙ ОХВАТЫВАЕТ
ЧЕТЫРЕ ОСНОВНЫЕ СФЕРЫ ДЕЙСТВИЯ ОРГАНОВ
ВНЕШНИХ СНОШЕНИЙ:**

- 1) **дипломатическую** - на уровне традиционных каналов (министерство иностранных дел - посольства и миссии за границей);
- 2) **консульскую сферу;**
- 3) **дипломатическую деятельность на уровне специальных миссий;**
- 4) **осуществление внешних сношений в ходе деятельности по представительству государств в их отношениях с международными организациями.**

Следует отметить, что на сегодняшний день вся сфера внешних сношений государств является хорошо разработанной и упорядоченной в правовом отношении. *В рамках мирового сообщества принят ряд многосторонних актов, которые стали результатом огромной работы по кодификации и прогрессивному развитию норм международного права в этой области.*

Это:

- Венская конвенция о дипломатических сношениях от 18 апреля 1961 года (вступила в силу с 1964 года),
- Венская конвенция о консульских сношениях от 24 апреля 1963 года (вступила в силу с 1967 года),
- Конвенция о специальных миссиях от 16 декабря 1969 года (вступила в силу с 1985 года),
- Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, которые пользуются международной защитой, в том числе дипломатических агентов от 14 декабря 1973 года и др. *Украина является участницей всех вышеперечисленных конвенций.*

В соответствии с этими международно-правовыми актами можно определить структуру права внешних сношений, которая состоит условно из четырех компонентов:

- **дипломатического права;**

- консульского права;
- права специальных миссий;
- дипломатического права международных организаций.

Внешние сношения государства прямо связаны с правом на участие в международном общении. В основе этого права лежит юридическая возможность государств действовать самостоятельно на международной арене, с помощью реализации их международной правосубъектности в области официальных отношений с другими государствами и другими субъектами международного права.

2. Понятие дипломатического и консульского права и их источники

Дипломатическое и консульское право - это область международного публичного права, которая состоит из принципов и норм, которые регламентируют и регулируют официальные отношения и связи между государствами и другими субъектами международного права, осуществляемые с помощью органов внешних сношений.

НАЧАЛО СТАНОВЛЕНИЯ ЭТОЙ ОБЛАСТИ СВЯЗАННО С РАЗВИТИЕМ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ, ПОЭТОМУ ОНА СЧИТАЕТСЯ ОДНОЙ ИЗ НАИБОЛЕЕ ДРЕВНИХ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПУБЛИЧНОМ ПРАВЕ, ЕЕ НАЧАЛО МОЖНО ПРОСЛЕДИТЬ УЖЕ В ПЕРИОД РОДОПЛЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ, КОГДА СОСЕДНИЕ ПЛЕМЕНА ВЕЛИ ПЕРЕГОВОРЫ ПО ВОПРОСАМ ВОЙНЫ И МИРА ЧЕРЕЗ СВОИХ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ.

С созданием государств стали появляться обычаи, которые находили

выражения и в договорах, которые регулировали официальные отношения между государствами.

Вплоть до середины XIX века дипломатическое и консульское право состояло преимущественно из обычных норм, хотя 19 марта 1815 года на Конгрессе в Вене был принят первый многосторонний договор по дипломатическому праву - Венский протокол (регламент) о классах дипломатических агентов.

После Второй мировой войны нормы дипломатического и консульского права получили дальнейшее развитие и были кодифицированы в ряде многосторонних конвенций, прежде всего в Венской конвенции о дипломатических сношениях 1961 года и Венской конвенции о консульских сношениях 1963 года.

Дипломатическое право представляет собой совокупность норм, регулирующих правовое положение и деятельность дипломатических представительств государств (Лукашук).

Оно необходимо для осуществления государством права посольства, которое включает **активное право посольства** - право направлять посольства и **пассивное право посольства** - право принимать посольства.

Установление между государствами дипломатических отношений свидетельствует об установлении их отношений в политической области. В отличие от дипломатических отношений, консульские отношения имеют очень узкую сферу действия. В нее входит прежде всего официальная деятельность органов внешних сношений субъекта международного права по охране и защите экономических, социальных и других интересов самого государства, его граждан и юридических лиц.

Таким образом, консульское право – совокупность международно-правовых норм, регулирующих консульские отношения между государствами, включая статус и функции консулов (Лукашук).

Консул – это должностное лицо одного государства, находящееся в другом государстве для защиты прав и интересов граждан и своего государства (Лукашук).

Источниками дипломатического и консульского права являются международные нормы, которые содержатся в обычаях и договорах международного характера (политических, экономических, торговых, консульских), в регламентах и постановлениях международных конференций и организаций, которые регулируют дипломатические, консульские и другие отношения дипломатического характера.

Особенностью системы источников дипломатического и консульского права является то, что в нее, наряду с такими источниками, как международный обычай и международный договор, входят и акты национального законодательства.

Следует отметить, что дипломатическое право не является статической областью международного публичного права, оно динамично развивается. В его сферу все больше входит регулирование не только обычных, ординарных условий функционирования дипломатических представительств, но и вопросы экстраординарного характера.

К таким принадлежит, например, проблема охраны жизни и здоровья дипломатических представителей. С целью ее урегулирования в рамках ООН в 1973 году была принята Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, которые пользуются международной защитой, в том числе дипломатических агентов.

Существует ряд так называемых национальных источников дипломатического и консульского права, которые приняты государствами в рамках внутригосударственного права. Есть такие источники и в Украине. Это, прежде всего, Конституция Украины. Сюда же принадлежат ряд таких нормативных актов подзаконного характера, как, например:

- Постановление Верховной Рады Украины «О дипломатических

рангах» 1992 года,

- Положение о дипломатических представительствах Украины за границей 1992 года,

- Положение о дипломатических представительствах и консульских учреждениях иностранных государств на территории Украины 1993 года и пр.

Следует учитывать, что вся международная и внутригосударственная деятельность государств по регламентации дипломатических и консульских отношений должна отвечать таким основным принципам и нормам:

- ✓ закрепленным в Конституции и законах государства (в области административного, гражданского, уголовного, морского права и т.п.);
- ✓ международного публичного и международного частного права;
- ✓ дипломатического и консульского права;
- ✓ а также международно-правовой практике государств.

3. Органы внешних сношений государства

Для осуществления внешних связей с другими государствами и другими субъектами международного права государства создают систему органов внешних сношений.

Под органом внешних сношений государства понимают должностное лицо, организацию, учреждение, на которое возложено отправление внешних дел субъекта международного права в пределах установленной компетенции и которое признано в этом качестве международным правом.

Компетенция органа внешних сношений определяется внутренним правом субъекта международного права (государства). Следовательно,

органы внешних сношений государства - это органы, с помощью которых осуществляются связи с другими государствами, международными организациями и другими субъектами международного права.

Следует отметить то, что любое государство, создавая свой орган внешних сношений, должно известить другие государствам и другие субъекты международного права об этом, с указанием, что именно ему поручена реализация определенной сферы внешних сношений государства.

Органы внешних сношений делятся на:

- ◆ **внутригосударственные органы**, которые постоянно находятся на территории данного государства;
- ◆ **зарубежные внешних сношений**, которые находятся за пределами данного государства.

В свою очередь, внутригосударственные органы внешних сношений делятся на две группы органов:

- общей компетенции и
- специальной компетенции.

К первой группе принадлежат органы, которые представляют государство во всех вопросах внешних сношений, так называемые органы политического руководства (глава государства, парламент, правительство, глава правительства и ведомство внешних сношений (чаще всего оно именуется Министерством иностранных дел), глава ведомства внешних сношений).

Ко второй группе принадлежат органы, которые представляют государство только в одной более или менее большой области ее внешних сношений. Обычно принято считать, что к ним принадлежат все министерства (кроме Министерства иностранных дел) и центральные ведомства, так как в соответствии со своей профильной компетенцией они осуществляют определенные внешние функции, для чего в них создаются отделы (управления) внешних связей.

Внутригосударственные органы внешних сношений общей компетенции

определяют основы внешней политики государства, разрабатывают ее тактические и стратегические цели и задачи, формируют сеть органов внешних сношений государства за границей, осуществляют подготовку кадрового состава для этих органов.

Правовое положение органов внешних сношений внутри государства закрепляется в Конституции, профильных законах, положениях о министерствах и ведомствах, разрабатываемых правительством и подтверждаемых ним же или главой государства.

Формирование внутренней и внешней политики объективно связано с формой государства. Оно должно проходить не только с учетом внутренних факторов, но и с учетом объективных процессов международного развития.

В Украине был разработан и принят парламентом - Верховной Радой Украины - документ, который определяет внешнеполитическую стратегию государства на продолжительную перспективу. Это Основные направления внешней политики Украины, принятые в 1993 году. **В этом документе закреплена система приоритетов внешней политики Украины.** Эти приоритеты проявляются в виде задач с указанием временной перспективы.

Следует отметить, что основные цели, поставленные в этом документе и связанные с первоочередными задачами вхождения независимой Украины в мировое сообщество и его институций, налаживанием двухстороннего и многостороннего сотрудничества со смежными и географически близкими государствами, с государствами - членами СНГ, РЕ, ЕС, НАТО и т.п., реализованы.

Поэтому на сегодняшний день Президентом Украины поставлена задача перед Министерством иностранных дел доработать комплекс предложений по внесению в него соответствующих корректив.

В структуру внутригосударственных органов внешних сношений Украины входит:

- ✓ парламент - Верховная Рада Украины;
- ✓ глава государства - Президент Украины;
- ✓ правительство - Кабинет Министров Украины;
- ✓ ведомство иностранных дел - Министерство иностранных дел Украины;
- ✓ министерства и ведомства Украины.

В соответствии с положениями Конституции Украины **Верховная Рада Украины:**

- ◆ определяет основы внутренней и внешней политики;
- ◆ заслушивает внеочередные и ежегодные послания Президента Украины о внутреннем и внешнем положении Украины;
- ◆ объявляет, по представлению Президента Украины, состояние войны и заключение мира;
- ◆ одобряет решения Президента Украины по использованию Вооруженных Сил Украины и других военных формирований в случае вооруженной агрессии против Украины;
- ◆ осуществляет контроль за деятельностью Кабинета Министров Украины;
- ◆ подтверждает решения о предоставлении Украиной займов и экономической помощи иностранным государствам и международным организациям, а также о получении Украиной от иностранных государств, банков и международных финансовых организаций займов, не предусмотренных Государственным бюджетом Украины;
- ◆ осуществляет парламентский контроль в пределах Конституции Украины;
- ◆ дает в установленный законом срок согласие на обязательность международных договоров Украины и денонсацию международных договоров Украины.

Верховная Рада Украины осуществляет другие полномочия, которые в соответствии с Конституцией Украины отнесены к ее ведению (статья 85 Конституции Украины).

Президент Украины:

- является гарантом государственного суверенитета, территориальной целостности Украины, соблюдения Конституции Украины (статья 102 Конституции Украины);
- он обеспечивает государственную независимость, национальную безопасность и правопреемство государства;
- обращается посланиями к народу, ежегодными и внеочередными посланиями к Верховной Раде Украины о внутреннем и внешнем положении Украины;
- представляет государство в международных сношениях; осуществляет руководство внешнеполитической деятельностью государства; ведет переговоры и заключает международные договора Украины;
- принимает решения о признании иностранных государств;
- назначает и увольняет глав дипломатических представительств Украины в других государствах и при международных организациях;
- принимает верительные и отзывные грамоты дипломатических представителей иностранных государств;
- дает высшие дипломатические ранги;
- возглавляет Совет национальной безопасности и обороны;
- вносит в Верховную Раду Украины предложения об объявлении состояния войны и принимает решения об использовании Вооруженных Сил Украины в случае вооруженной агрессии против нее;
- принимает решения о принятии в гражданство и прекращении гражданства Украины; о предоставлении приюта в Украине.

Президент Украины осуществляет другие полномочия, определенные Конституцией Украины (статья 106 Конституции Украины).

Кабинет Министров Украины в соответствии с Конституцией Украины:

- обеспечивает государственный суверенитет и экономическую самостоятельность Украины;
- осуществляет внутреннюю и внешнюю политику государства, выполняет Конституцию и законы Украины, акты Президента Украины;

- принимает меры по обеспечению прав и свобод человека и гражданина;
- осуществляет мероприятия по обеспечению обороноспособности и национальной безопасности Украины;
- организует и обеспечивает осуществление внешнеэкономической деятельности Украины;
- направляет и координирует работу министерств, других органов исполнительной власти.

Кабинет Министров выполняет другие функции, определенные Конституцией и законами Украины, актами Президента Украины (статья 116 Конституции Украины).

Практическое осуществление внешней политической деятельности государства и организация ее дипломатической деятельности возложена на Министерство иностранных дел Украины (МИД Украины).

Министерство иностранных дел действует на основе Положения о Министерстве иностранных дел Украины, утвержденного Кабинетом Министров Украины 18 февраля 1993 года.

МИД обеспечивает в пределах своих полномочий проведение внешней политики Украины и осуществляет координацию, деятельности всех участников внешнеполитических связей Украины. В пределах своих полномочий МИД организует выполнение актов законодательства Украины и осуществляет контроль за их реализацией.

В своей деятельности МИД Украины руководствуется Конституцией Украины, законами Украины, постановлениями Верховной Рады Украины, указами и распоряжениями Президента Украины, решениями Кабинета Министров Украины.

Главными задачами МИД Украины является:

- ◆ участие в реализации государственного суверенитета Украины в сфере внешней политики, содействие повышению международного авторитета государства;
- ◆ обеспечение в пределах своих полномочий проведения единого внешнеполитического курса Украины с целью всестороннего развития

политических, экономических, гуманитарных, научных и других связей с иностранными государствами;

◆ разработка и участие в осуществлении концепции развития внешнеполитической деятельности государства;

◆ защита прав и интересов Украины, ее физических и юридических лиц за границей;

◆ анализ внешнеполитической деятельности Украины, разработка и осуществление комплекса мероприятий, направленных на повышение эффективности внешнеполитических связей Украины, в первую очередь, предоставление организационно-методической и информационной помощи участникам внешнеполитических отношений;

◆ организация, координация и финансирование работы представительств Украины за границей, а также содействие деятельности представительств иностранных государств на территории Украины и пр.

В соответствии с этими задачами МИД Украины:

✓ разрабатывает приоритетные направления сотрудничества с другими государствами;

✓ обеспечивает участие Украины в подготовке международных договоров с другими государствами и международными организациями;

✓ подает в Кабинет Министров Украины предложения о подписании, ратификации, принятии, одобрении международных договоров или присоединении к ним;

✓ вносит в Кабинет Министров Украины предложения о создании, реорганизации и ликвидации за границей посольств, консульских учреждений, постоянных представительств Украины при международных организациях и представительств Министерства иностранных дел в Украине, направляет на работу;

✓ ведет учет иностранных представительств, их персонала на территории Украины, поддерживает с ними контакты с целью активизации и расширения международного сотрудничества со странами, которые они представляют;

- ✓ обеспечивает визовую политику Украины, выдачу дипломатических и служебных паспортов;
- ✓ обеспечивает проведение в системе МИД Украины единой кадровой политики и функционирования структур, связанных с подготовкой, переподготовкой и повышением квалификации кадров для представительств Украины за границей;
- ✓ организует осуществление мероприятий по вопросам эвакуации имущества и персонала дипломатических представительств Украины из государств, которые находятся с ней в состоянии войны;
- ✓ разрабатывает и подтверждает сметы доходов и затрат иностранных учреждений Украины.

Министерства и ведомства Украины являются органами внешних сношений государства специальной компетенции, они действуют на основе положений о соответствующем министерстве или ведомстве, которые разрабатываются и утверждаются Кабинетом Министров Украины, или их подтверждает Президент Украины.

В основе организации системы внешних сношений министерств и ведомств Украины лежит функциональный подход - объективная необходимость осуществления международных контактов с аналогичными министерствами и ведомствами зарубежных государств, с целью более эффективного решения вопросов, которые входят в профильную компетенцию этих органов, с помощью обмена или восприятия зарубежного опыта или с целью объединения усилий для коллективного решения возникающих проблем.

Это, прежде всего, принадлежит к министерствам и ведомствам внешней торговли, внутренних дел, связи, здравоохранения, охраны окружающей среды и т.д.

К зарубежным органам внешних сношений принадлежат:

- **постоянные органы** (дипломатические представительства: посольства и миссии, консульские представительства, торговые представительства,

постоянные представительства государств при международных организациях);

- **временные органы** (специальные комиссии или миссии, которые направляются в другие государства для участия в церемониальных мероприятиях, ведения переговоров и решения других вопросов, делегации, которые направляются для участия в международных конференциях).